

# ФЕДОР ПАВЛОВ $\frac{1892^*}{1992}$



Чăвашсен  
паллă писателе  
тата  
композиторĕ  
ФЕДОР ПАВЛОВ  
суралнăранна  
100 сул

«Хыпар» кĕнеки. 3 №. Шупашкар, 1992, авăн, 26



Экспромт

Сана пәхса, саванса  
Санпа кәна пурнәттәм...

Савнә хәр,  
Хитре хәр!

Эсә мана тө сөван,  
Ана купәс каламасть...  
1912 ç., сүлла, Чәмпәр.

• • •

Л. Н.

Чечек вырәнне

ПАЯН чәваш халәхә унән вилтәприйе умно чечек сыххисемпе пуç таймаллаччә...

ÇАПЛА. Унән вилтәприйе сук. Халләхе шыраса тупайман. 1931 сүлта йывәр чиртен сиппенме инсетри Сечи хулине ситсе тухнә та вәл — тәйән юратнә сәршывне урәх тавра-найман. Ана пытарнә масар теләнче халә шоссе сүлө иртет...

ЧЕЧЕК хума паләкә те сук. Унән вышкайсәр пултаруләхәпе тата бсчәчәләхәпе мәнәшланакан тәван халәхәпе халичченхи «сүлпүсәсем» чул мар, чун ситерейменни күскәрет...

ТЕН, шәпах паян, 1892 сүлхи авәннән 25-мәшәнче, халә Сәрпү райо-не кәрекен Патәрәл яләнче сүрәлнә мухтавлә чәваш юбилейән күнәнче — киртен хәшә те пулсан авәмлә: хамәрән пехетлә йвәләмәр-хәрәмәрсене, вилнисене те, чәррисене те, паләкисене те, паләксәррисене те — сәпла вара хамәра хамәр — еплерех хисеплетпәр эфир! Шүтлөсә пәхсан, тең, хиселлеме те вөрәнпәр. Çакә пулө те Федор Павлович Павлов умно тайнә пуçәмәр. Пирән паянхи çак кәнекомәр пекех.

Илле ИВАНОВ.

Шет хитре хәр,  
Шет ыра хәр—

Куç-пуç сүталәть,  
Сүхе тутн йәл кулмәсть,  
Яштак пиләк авәнмәть,  
Чәмәр кәкри хумханмәть...

Шет хитре хәр,  
Шет ыра хәр —

Маншән куçә сүталмәсть,  
Сүхе тутн йәл кулмәсть,  
Яштак пиләк авәнмәсть,  
Чәмәр кәкри хумханмәсть...

Шет хитре хәр,  
Шет ыра хәр —

Ман екилле саврәнмәсть  
Ылтән пуçне кәсәртәть,  
Мән кәмәлине паләртәть —  
Мән чәрене сүтарәть...

1916.

• • •

В. П. Эдлер.

Савнә хәр,  
Хитре хәр!

Юрататән пулсәссән,  
Итле — купәс мән кәләть!  
«Савнән сүтә мләмшән  
Манән шухәш пәтрамәть,  
Элө сәма курсәссән,  
Хәвәл тухнән туйнәть...»

Савнә хәр,  
Хитре хәр!

Юрататән пулсәссән,  
Итле — купәс мән кәләть:  
«Эсә куçран пәхсәссән  
Манән чәре сәкленет,  
Эсә сәмах душсәссән,  
Манән чунәм сәкленет...»

Савнә хәр,  
Хитре хәр!

Юрататән пулсәссән,  
Итле — купәс мән кәләть:  
«Сана чунтан юратес  
Ыталәса макрәттәм,  
Сана пәхса, саванса  
Емәр санпа пурнәттәм...»

Савнә хәр,  
Хитре хәр!

Юрататән пулсәссән,  
Итле — купәс мән кәләть:  
«Ытарайман пиркинпе  
Ыталәса йәрәттәм,

Сказя дымив над речкою  
Вьется,  
Нежная песня за речкою  
Льется...  
Этою ночью безлуною,  
Страстью могучей безумною  
Кровь закипает в груди!  
Горы уснули далекия,  
Люди же не слышат жестокия —  
Друг мой, скорей приходи!

1913, июнь, Симбирск.

• • •

Милая крошка,  
Сядь у окошка—  
Вот хорошая!  
Дождь переставит,  
Солнышко взглянет,  
Ярко уже!  
Счастье вернется,  
Снова вернется  
К нам навсегда!  
Ласки нежные,  
Взоры сильнее  
Будут тогда!  
Тучи уж тают,  
Солнце сверкает,  
Окна горят!  
Нежной улыбкой  
Милые губки  
Страстью манят!  
Милая крошка,  
Сядь у окошка,  
Взглянь на меня!  
Чем же я хуже!  
Ну, так поцелуй же  
Сладко меня!..

1913, август, Казань.



Федор Павлович ПАВЛОВ.  
Сүралнәранпа 100 сүл ситнә май. «Хыпар» кәнеки, 3№, Шу-пашкар, 1992, авән 26. Тираж — 72800 экз.  
Пухса йөркелү: Илле ИВАНОВ, Кирилл КИРИЛЛОВ.  
Хуплашка: Элли ЮРЬЕВ.  
Федор Павловән 1931 сүлхи сәнүкерчәкәпе усә курнә.  
Тәп редактор:  
Алексей ЛЕОНТЬЕВ.





● Фёдор Павлов. Чөмпөр, 1911.

снәб, вятәр куракка чәйләхәте чәре сассине хуплаймасть.

В. П. Эхмере халалланә «Савнә хәр...» сәвәра лирика геройё чун хусканәвәсене купәсан сепёс те ачаш кәввино хыяты. Купәс хәлэхәсәм сәмахпа калама май сүккине те сис-терессё.

Сүтә илемле, чунри әнланмалла мар, хай патне туртакан варттан-ләхне пула вәсәмсәр чәре сине нар-кәмәш түмлатакан, асап күрекән туй-йәм ку. Лирика геройё шанчак са-халтан, тәтәкләнах хирәсләни те сукран хайән кәмәл-туйәмән кәварё-пе сунат. Ф. Павловән сак сәвви-сене юрату лирики чи паха тәслө-хәсем темелле.

1913 сүлта сьрнә «Йәсәрка» бал-ладәра пысак каләплә поэзи хайла-лән уйрәм енәсем сисәнессё. Чәваш литература критикинче әна М. Фе-доровән «Арсурнйәпе» «сывәхлат-ма» пәхнә тәсләхсем те пулмач мар. Чән та, Ф. Павлов классикәл-ла балладәпа тәплә паллашнә тема май килет. Вәл ун сичен нәкпә те пәлмәсәр тәма пултарайман. Сәпах та икә балладәка тәнлаштарса пәх-сан, вәсен «пәрпекләхә» никәс, иде-йәпа илемләх концепцийё тарәкәш-не витереймәни тўрех курәнәт. Чи малтан «Йәсәрка» балладәра соци-алла конкретләх принципё паләр-масть. Ун вырәнне автор шыраё философияләх сүләмәле пырат. Тен, вәл кунта ытларах самана усәмсәр-ләхәпе уйрәм сын кунсүлө тикәс пулманни сичен шухәшләтә! Сә-вәнпа та хайлава лирика туйәмә тарән витернә. М. Федоров балла-дин текстне пәтәмпәх тенә пек ал-литерацисемпә ассонассенчен, тәр-лә тәнлаштарусемпә янравлә сәмах сәврәнәшсәнен — пәтәмәшлә ил-сен, фольклор поэтики майё-мелё-сенчен «шәрсаласа» илемлетнә. Кун-та сәмахпа сасә вьтәвә чәс-чәсах

## «...МАНАН СӘВВА ТЫТСА ВУЛАСАН»

Ф. ПАВЛОВ биографияән Чөмпөр шукуләнчә вәреннә, унтан сәкәнтах әслесе пурәннә тапхәрәнчә музыка культурипе сыхәннә әс тәп вырән йышәнәт. Поэзи илес пулсан әна сиелтен пәхсан курәнман, юр айёи-чи шыв юхәмәле тәнлаштарни вы-рәнлә пулө. Вәренчәкпә сьрнә сәв-висене сәмрәк поэт хайән тус-юл-ташәсене халаллат. Вәл хавхаләну саманчәпе чун еки усәлсан, экс-промтла йәркесем те сьрса хурат. Чи малтанхи сәввисене поэт 1910 сүлта паләртнә, анчах та хәшпәрисе-не вәл иртерех те сьрма пултарнә. Чәвашла сьрнә сәвәсенчә («Вәлле хурчә...», «Экспромт», «Савнә хәр...») юрә кәвви-сәмми, ритмики яр-уссән паләрса тәрәт. Сәмахран, «Вәлле хурчә...» сәвәра поэт халәх юрри-кәвви поэтикке кәмәллани, унән майё-меләсемпә вятәмлө усә курма пултарни куш умәнчәх. Сәвә тытәмә пәтәмпәх тенә пек параллелләх мелә сичне никәсленет. Пирика геро-

йё хайән әшри туйәмәсене, сарә хә-ре пула сунакан чәрин хусканәвә-сене, «сарә чечек» тәррәчә вәсәкен пыл хурчән сәнерәпә тәнлаштарса, тарән усә паләртат. Икә сәнара сывәхлатса, автор сәгла майпа пәл-ханулла та хәрхү кәмәл екине па-ләртат, «ман әшра та сәвән пек тәрлө шухәш пәтранат» тет. Шән-чәк та, икәленү те, тусәм әшрән кәтти те, әш сүнни те пур сәв шу-хәш пәтраннинчә. Сәв шухәш әш-рәнчә тепәр туйәм та юнашар йәвә сәвәрнә: ку вәл — ултав.

Сарә чечек тәррине  
Пыллә карас терән-им!  
Шанса қаяс илемне  
Сүтә сывләм терән-им!

Чечек әмәрә кәске, вәл чәсах шан-са кайё, пыл хурчә сәвна туймасть. Тен, лирика геройё те юратәвән сунтаракан вүчә чәсах сүнессә кур-са тәрәт, сәпах та чуна сепәсәсән ачашлакан ултавлә туйәма киләнүл-лән парәнәт вәл: әс-хакәл хайән

пулпәв йәрне тўррәнәх сүләм кү-рессё, тепәр чухне хайсемәх «тәл-лә» те пулса тәрәссё.

Ф. Павлов балладинчә кутсәр-пу-сәр сил-тәман симфониино урәхлах мөлсемпә кәвәленө. Тен, авторән ятарлә тәлләвә урәх пулнә! Вәл чә-вашсен илемлә литературни шухәш-ләвә фольклор туртәмне сәнтерсе, художествәлла пайәр әнлану шайнә атаганса ситнине, поэзи хавалә ху-шәчинне сирәптәсә парасшән-и, тен! Сәкна асра тытсан, Ф. Павлов балладин тытәмәнчә Пушкинән «Бе-сы» сәввино вятәмә паләринне [ән-чах вәл шутсәр тарәнра!] әнланса илме йыпәр мар. Урәхла каласаи, чәваш поэчә халә бәтә литература традициясәм сине таянат.

Ф. Павлов еткерәнчә вырәсла сьр-нә сәвәсем чылай упранса юлнә. Чөмпөр шукуләнчә вәреннә, сәвви-тах әсленә тапхәрта сьрнә сәвви-сене поэт 1913 сүлта «Памятник мо-ей юности» ятлә поэзи тетрадәнчә

сырса хаварна. Ҷақ савъ пуххи шӑпли пири «Мастер и Маргарита» роман авторӑ М. Булгаков сӑмахӑсемпе калама пулат: чӑннипех те алсырусем сунмӑсӑе иккен. Ф. Павлов тетраде сунтарса ямах шухӑш тытнӑ пулни, анчах та ӑна чӑваш композиторӑ Т. П. Пармонов упраса хаварма пултарнӑ. Ф. Павлова Чӑмтӑр школӑнче пӑрле вӑреннӑскер, вӑл хӑйӑн асаплӑвӑнче ака мӑн каланӑ: «Чӑмлӑрти духовнӑй семинарире вӑреннӑ чух вӑл вырӑсла повесть сырӑкӑчӑ. 1914 сӑлта вӑл мана хӑй мӑн-мӑн сырнинче кӑтартрӑ. Вӑсене вӑл сунтарса яма хатӑрленетчӑ. Унӑн пысӑк тетрадьре сырса хунӑ повесть пурччӑ, хӑрӑх листана яхӑн пӑчӑк калӑплӑ тетрадьре сӑвӑсемчӑ. Тата вӑл мана хӑй сырса илиӑ халӑх юррисене кӑтартрӑ. Федор Павловичӑн Ҷақ алсырӑвӑсене хӑрхӑнчӑ вӑсене сунтарма памарӑм, хама илтӑм». Автор малалла аслиӑ тӑрӑх, вӑл тетраде телӑр пилӑк сӑлта Ф. Павлова каялла тавӑрса панӑ. Алсырура, темисӑ чӑвашла сӑвӑсӑр пуҶне, пӑтӑмпех вырӑсла сырнӑ поэзи хайлавӑсем. Апла пулин те вӑсене Ф. Павловӑн эстетикӑлла идеалне, унӑн музикапа уйрӑлми тачӑ сыхӑннӑ поэзи культурина, этика хаклӑхӑн туртӑмӑсене яр-уҶсӑн палӑртӑсӑ.

Шкулта вӑреннӑ чух литература урокӑнче сочинени вырӑнне сырнӑ сӑвӑсенчех автор тавралӑха поэт куҶле сӑнама пултарни, унӑн сӑрӑсен палитри пуяни курӑнать. Н. И. Ковосов вӑрентекен, сӑмахран, «Зима», «В сумерках юности», «Ожидание и надежда», «Весна» сӑвӑсене чи пысӑк паллӑпа пахаланӑ. Тӑллӑн-тӑллӑн хӑллекхи сӑтсанталӑкӑн чуна сывӑх сӑрӑ-тӑсӑсене автор Пушкин сӑвӑсенче тупма пултарни сисӑнкелет. Сапах та «яшлӑх палӑкӑсенче» сӑта, чуна сунӑрлеккан гармонилле туйӑм сахалтарах, вӑхӑт шунӑсемӑн вӑл татах та чакса, сӑнсе пыни сӑнланса юлнӑ. Чӑваш поэти Лермонтов музи хӑй пӑтне туртат, уйрӑм сӑвӑсенче вӑл Ҷав асамлӑ идеал туртӑмне уҶсӑн палӑртать. Ун йышши сӑвӑсенчен Ҷаксе-

не асӑнма пулат: «Подражание Лермонтову», «Опять воздушное виденье...», «Мой демон». Телӑр чухне Лермонтов поэзийӑе хавхаланни Ҷелтен (сӑвӑ ятӑнчен) палӑрса тӑмасть. Ф. Павлов вырӑс поэчӑн лирикнче философилле шухӑшсем шырат. Чунри хупланнӑ шанчӑкӑсемпе сӑннӑ ӑметсен ирӑлми пӑрӑ, таврари сӑнсем Ҷине кӑштах иронике пӑхақан герой сӑн-сӑпачӑ Ф. Павлов сӑвӑсенче ытларах та ытларах палӑрса пырат.

Апла пулин те хушӑран поэт кулленхи пурнӑсӑн ытарайми тӑсӑсемпе хавхаланни, ун кӑмӑлӑ Ҷекленни сисӑнет. Кунашкӑл туртӑмлӑ сӑвӑсенче вӑл А. Фетран вӑренин, унӑн Ҷепӑс лирикнче чунпа пахалани курӑнса тӑрать [«После грозы», «Осенние аккорды», «Звукам залетной любви», «Ноктиурн», «Милая крошка» т. ыт. те]. Фет поэзийӑн музикапе асамлӑхӑе пири, ун тӑрӑ Ҷӑлкӑсӑнчен сахал мар чӑрӑе сӑткен ӑссе хавхаланни Ҷинчен автор П. Хусанка каласа кӑтарнӑ. «Фет-Шеншина вулса-и! Питӑе нумӑй парать. Сӑнетӑп», — тенӑ вӑл поэзи Ҷинчен сӑмахланӑ май Ҷамрӑк сӑвӑса.

Ф. Павлов поэзи культурина шайне уҶтерсе пынӑ май тенче литературин классикӑлла тӑслӑхӑсене тарӑн йӑпченӑ. Шӑратса, пӑрчӑн-пӑрчӑн пухса илнӑ эстетикӑпа философи пуялӑхӑнчен вӑл ятран палӑк лартать. Ҷав тери сӑнавлӑ куҶпа, тишкерсе вуласан, «яшлӑх палӑкӑсенче» хӑш-пӑр классиксен уйрӑм йӑркисене е шухӑшӑсене асӑрхатӑн. Сӑмахран, «Товарищу» сӑвӑнче автор юри тенӑе пекех, куҶа курӑнмалала Гейне йӑркисене [«Когда-то друг друга любили мы страстно...», нимӑҶлерен М. Михайлов куҶарнӑ] «цитаталат»:

Друзьями мы были,  
Хоть ссорились часто,  
Но жили прекрасно —  
Теперь все забыли!  
Туслӑхпа юлташлӑх теми «Послание к П. Александровичу», «Друзьям» сӑвӑсенче те тӑпре. Ф. Павлов Ҷавӑн пекех А. Толстой, А. Майков,

Я. Полонский, Л. Мей, А. Апушкин поэзине кӑмӑллани, Ҷав поэтсен пултарулӑхне лайӑх пӑлни пӑрре те иккӑленетмест.

«Памятник моей юности» алсыру революцичченхи чӑваш поэзийӑнче паллӑ вырӑн йышӑнать. Унта кӑртиӑ сӑвӑсенчен ытларахӑшне автор вырӑсла сырнӑ пулин те, вӑл чӑваш поэзийӑн шыравӑсене тарӑнрах тишкерме пулӑшӑт. Ф. Павлов Ҷав сӑвӑсене мӑншӑн пичетлес тесе хыпӑнман! Мӑншӑн тесен вӑл, чӑваш поэзийӑн хӑйчченхи тата хӑй вӑхӑтӑнчи традициӑсемпе сырлахмӑсӑр, «тап-таса лирика» тӑсӑсене пуяллатмалли, чун тӑпӑнчи туйӑмсене уҶса памалли Ҷул-йӑрсене хӑюлӑн палӑртма вӑй Ҷитернӑ. Ҷавӑнпа вӑл хӑй Ҷул-йӑрне вырӑссен «таса поэзи» юхӑмне никӑсленӑ лирикасен асамлӑ та пархатарлӑ туртӑмне пӑрӑнса шыранӑ. Ку вӑл чӑваш поэзийӑн пӑтӑмпех Ҷенӑе пулни-ха. Ф. Павлов поэзипе музикан шатми сыхӑнӑвне ырми-канми тӑпчет, Ҷавӑнпа ӑна вырӑс романсӑе илӑртет, унта чӑваш поэчӑ малаш Ҷула кӑртаткан тӑслӑх курать.

«Памятник моей юности» сӑвӑ пуххине Ф. Павлов хӑй Ҷирӑм пӑр сӑлта чухне хатӑрленӑ. Халӑ Ҷақ пысӑк мар тетраде чӑннипех те автор яшлӑхӑнче ӑмӑрлӑхе укерӑнсе юлнӑ хӑйне майлӑ палӑк пек туйӑнать.

Юрий АРТЕМЬЕВ.



## «ТЕАТР ВӑЙЛӑ, ТӑРЕКЛӑ ПУЛМАЛЛА»

ЧӑВАШ театрӑн кунсӑлӑнче Ҷирӑммӑш Ҷулсен пуҶламӑшӑе — тертлӑе, асаплӑе тумхӑхлӑ кунсем. Такӑнни чӑхӑмлани, «хӑрса ларнипе» пӑрлех шыравӑе те пур: 1922 сӑлта чӑваш сцени Ҷине пуҶласа «Нарспи» тухать Ҷақ Ҷулах декабрӑн 1-мӑшӑнче Павӑл Хӑветӑрӑн «Ялта» драмнине вылдӑсӑе. Ҷақ Ҷулах «аслӑ артист» (П. Хусанкай) «чунне тапта-тапта» «Чӑваш тӑп театрӑе» статья Ҷырать [«Канаш», июлӑн 27-мӑшӑе.]

Театр искусствани аталаннине те революци юхӑмӑе сыхӑнтарать пулин те, статьяне тӑплӑн вуласӑн паянхи

театр нуши-хуйхи чӑрӑлсе тӑнине асӑрхатӑн. Тӑп шухӑшӑе: «театр вӑйлӑ, тӑреклӑ пулмалла». Театр «чӑваш халӑхне кирлӑ пулмасан анчах пӑтме тивӑслӑе». Паянхи кӑтӑс лару-тӑрура [вӑл чӑннипех те 1922 Ҷулах аса илтерет: укҶа-тенкӑе кирлӑ чухлӑ Ҷитменни, артистсене тивӑс условисем Ҷуки...] «чӑваша театр кирлӑ е кирлӑ мар» ыйтӑва халӑх ҶеҶ мар, «ямшӑксемпе» «тӑпре паракан тытӑмлӑх Ҷыннисен» те тӑнламалла.

Кирилл КИРИЛЛОВ.

Федор Павловӑн «Чӑваш тӑп театрӑе» статийе тӑпӑр страниҶара паллашма пултаратӑр.



# ЧАВАШ ТӢП ТЕАТРӢ

## ТӢпри лаша та хӑш чухне такӑнать

ТЕНЧЕРЕ мӑн кирлӗ, мӑн пурнакан япалан пурӑнас тӗсӗ пур, ҫав пурнать те малалла каять. Мӑн тӗлсӗр пурнать, мӑнӑн пурри-ҫукки никама та кирлӗ мар, ҫав пӗтмелле, хӑсан та пулсан куҫран ҫухалмалла тӗҫӗ хӑш-хӑш аслӑлах ҫыннисем. Вӑл, тен, тӗресех-и, анчах хӑш чухне кирлӗ япала та, тем чул усӑлли те нӗтмен ҫӗртенех пӗтсе ларать. Ҫавӑн пек кирлӗ, усӑллӑ япала пӗтсе ларни паянхи кун — Чӑваш тӗп театрӗ. Хӗлленепе такӑнкаласа пыракан театр, ҫуркунне курак-чечек чӗрӗллӗ чух, пӗтӗм тӗнче савӑнса ешерӗн чух, хӑрса ларчӗ, ҫава тухсан йӑлтах та хупӑнчӗ. Шупашкарта ӗслекен чӑвашсем, ялсенчен, уесенчен килекексем пурте шал тӗленеҫҫӗ. Чылаях та пулмасть мӑн пыракан чӑваша савӑнтаратчӗ, хӑшне култаратчӗ, хӑшне хурлантаратчӗ, хӑшне кӑмӑлне ҫӗклесе йӑпатарчӗ, халӗ хӑйӑн хуҫанса лармалла пулчӗ, мӗскӗнӗн, тӗҫӗ.

Пӗр кун, облаҫӑн икӗ ҫул уявӗ кун, хаҫат ҫине: кӑҫпа театрта спектакль пулат тесе те ҫапнӑччӗ, анчах театрӗ ҫӗрӗпе шӑпах ларчӗ, нимӗнле спектакль те пулмарӗ. Ҫавӑн пек пӗтӗм облаҫӑн чаплӑ праҫникре те усӑлаймарӗ пулсан, аппа йӑлтах пӗтрӗ пулчӗ, тесе шухӑшларӗ пулчӗ мар, пӑрса пӑхакан чӑваш.

## Чӑваш театрне

### пӗтерес пулмасть

МЕНШЕН пӗтме пултарать вӑл чӑваш театрӗ! Малтан каланӑ пек вӑл чӑваш халӑхне кирлӗ пулмасан, сменӗ кӑна пулат. Анчах эпӗр, чӑвашсем, театр юрӑхсӑр тесе каламастпӑр. Вӑл пирӗн халӑха кирлӗ те, усӑллӑ та. Патша вӑхӑтӗнче ҫын хурлӑхӗ, тӑлӑх ача пулса ӑҫнӗ чӑваш халӑхӗ революци пуҫлансан ҫын шутне кӑме тивӗҫлӗ пулнӑ. Раҫсей пролетарийӗ хӑйӑн халӑхсем пекех хӑй вырӑнне кӑтаргса панӑ чӑваш халӑхӗ питне ҫуса, хӑйне хӑй тирпее кӑртсе, ытти халӑхсем хушшине кӑрсе ларчӗ. Ҫавӑнтан пуҫласа тин чӑваш халӑхӗ, ҫӗр хурчӗ, тусан амӑшӗ, хӑй ҫӑнне тӗнчерӗ халӑха кӑтартрӗ. Облӑҫ пуҫлансан, хӑйӑн чунне те пӑлӑртма май пулчӗ. Облӑҫ пуҫлансан, тӗп-ре ларакан тытӑмлӑх ҫыннисем та та асла вӑренкӗ вӑри чунлӑ ҫамрӑксем, чӑваш искусствине хут тӗнчене кӑтаргас тесе чӑваш халӑхӗ валли чӑваш театрӗ тӑвӑс тӗрӗҫ. Шухӑшланӑ шухӑша ӗҫе кӑртрӗҫ. Вӑри

чунпа тытӑнса вӑри ӗҫпе пӗтерчӗҫ. Ҫав театр пӗтӗм чӑваш халӑхӗ валли паха пулас пирки, унӑн укҫа та, вӑй та шеллемерӗҫ, тӑккаланчӑкӗ нумай пулчӗ пулчӗ, анчах ӗмӗтлени ӗмӗт те ҫитрӗ: Шупашкарта тӗп театр пулса ларчӗ. Мӑнӑн асап-ланчӑ-ши, мӑнӑн ҫав тери тӑккаланчӑк тытнӑ-ши! Уҫӑ пултӑр тесе. Ҫав тӑккаланчӑк ахаль ан пултӑр тесен, унӑн чӑнахах усси пултӑр тесен, пирӗн театра усрасах пулат, пӗтерес пулмасть.

## Театрӑн

### ӑҫта усси пур?

КИРЕК епле театрӑн та акӑ епле тӗлӗ пур:

1. Вӑл, кунӗ-кунӗпе ӗҫлесе, шухӑшласа вырӑннӑ ҫына кӑмалли вырӑн. Пурнӑҫ хушшинче тӗрлӗ ӗҫсем, асапсем, хуйхӑсем пулаҫҫӗ. Ҫыннӑн ӑчӗ те, пуҫӗ те вӑсенчен ялӑхать. Ӑҫта ҫитнӗ унта, кӑмпа тӗл пулса калаҫнӑ, унӑн ҫав шухӑшах, пурнӑҫ асапех. Ҫыннӑн вӑхӑчӗ-вӑхӑчӗпе вӑсене манас килет, пӗтӗм ҫан-сӑрӑма, пуҫ мимине кӑтаргас килет. Елӗк нушаллӑ, шухӑшлӑ ҫын чиркӗве кайса ҫурта ларатчӗ, чиркӗрен тухсан хуахалла утатчӗ. Пулпа хуах вӑл ҫына пушшех нуша кӑретчӗҫ. Халь ӗслӗ ҫыннӑн кашни кунхи сӗкӗн шухӑшсене сирсе яракни — театр пулмалла. Артистсем выляине пӑхса ларса вӑл кулат те, савӑнать те, нушине те манать, пуҫӗ те, шӑмми-шакки те кӑштах канать.

2. Театрта тӗрлӗ япаласем выляҫҫӗ. Тӗнчере епле ҫын пур: усал-и, ыра-и, ӗҫчен-и, кӗсмен-и, ун пурнӑҫне, ун кӑмӑлне йӑлтах кӑтаргасҫӗ. Пӑхса ларакан ҫын умӗнче телиҫе тӗслӗ пурнӑҫ курӑнать. Ҫавсене кура ҫын хурапа шура паллама пуҫлат. Театрта ӑна: аппа ту, кӑппа ту, аппа юрамась текен ҫук. Ӑна хӑратакан, хистеттерекен ҫук. Вӑл хӑй пӑхса хӑй пурнӑҫ тӗлӗшине пӗлекен пулат, тирпейлӗ ҫынсене курса, тӗрекӗ, пӗр шикленмесӗр тытӑнса ӗҫе туса пӗрахакан ҫына курса, унӑн хӑйӑн те вӑй, шанчӑк хутшӑнать. Театр ӑна енерки парать.

3. Театр тӗттӗм ҫын куҫне уҫать, унӑн тӑн-пуҫне тирпейлет. Аҫсене шкулсенче кенексем тӑрӑх вулама вӑрентеҫҫӗ. Театр ҫына, пӗр «вӑрен» тесе каламасӑра, тӗрлӗ енчен пурнӑҫа ҫавӑрса кӑтаргас ун куҫне уҫать, тӗплӗрех шухӑшлама вӑрентет.

4. Хальхи вӑхӑтра театр тӗттӗм халӑха пупсен аллинчен хӑтарма пулӑшать. Театрта пупсен ирсӗрлӗхне, сӑялӑхне, вӑсен ирсӗр вӑрентӗне халӑха хӑй куҫӗпе хӑйне кӑтаргас пулат. Тӗпӗр енчен, театр лайӑх пулсан, артистсем пулараҫ-

ҫӗ пулсан, пупсем ӗмӗр пӗр кӑмӑ ӗнӗрленине илтме кайнӑччен кашни ҫынах театра ҫасрах каять.

5. Революци йӗркине пурте тӗпӗ-йӗрӗпех пӗлеймеҫҫӗ. Нумай пурнӑҫ хушшинче иккӗленмелли вӑхӑтсем те пулаҫҫӗ. Ҫын курмасӑр, илтмесӗр хӑй тӗллӗн кӑна шыраймасть. Ӑна кӑтаргакан, вӑрентекен кирлӗ. Ҫын ҫынна курса вӑрентет. Театрта революцисен тӗрлӗ вӑхӑчӗсене кӑтаргасҫӗ. Революцишӗн пӗр шикленмесӗр вутпа шыва кӑрекен ҫынсене кӑтаргасҫӗ. Ҫавсене кура, пӑхса ларакан ҫыннӑн хӑйӑн те вӑй та, шанчӑк та хутшӑнать. Епле ҫулпа утасси те паллӑ курӑнса тӑрат, ҫавӑнпа революци шухӑшӗ те ҫирӗпленет.

6. Театр ҫын кӑмӑлне юсать, хытӑ чӗрене ҫемҫетет, сив кӑмӑла ӑшрат. Театрӑн ытти усисем те пур, анчах вӑсене хаҫат ҫынче мар, пысӑк кенеке ҫине те ҫырса пӗтерес ҫук.

Ҫак каланӑ усӑсем пирӗн чӑваш халӑхне пит кирлӗ япаласем. Чӑваш театрӑн ҫавсене халӑха парас пулат, ҫавӑнпа ӑна хӑйне те пӗтерес пулмасть, малалла ярас пулат.

Театр ытти искусствӑсене малалла ярат. Театр искусствиве ытти искусствӑсен варринче тӑрат, вӑсене пурне те хӑйне пӗрлештерсе тӑрат. Театрта артист та, художник та, композитор та, ҫыракан та, поэт та, юрлукан та, ташлукан та тенӗ пек, пурте пӗр ҫемье пулаҫҫӗ. Театр пулмасан вӑсем кашни расна ӗҫлемелле, хӑш-хӑш кӑна пӗрле пулма пулараҫҫӗ. Театрта пур искусствӑ та пур. Илемлӗ ҫыру ҫынчен калаҫас пулат. Тӗрлӗ ҫыракансен, поэтсен пьесисене театрта выляса, вуласа кӑтаргасҫӗ. Хӑш-хӑш пьесӑсене композиторсем юрласа мусӑкпа каласа вылямалла тӑваҫҫӗ [музыка]; ҫавӑнтах тата ташӑ искусствиве те пур (балет), кашни спектакле илемлӗ краскӑсемпе ҫырни текорацисемпе ларгасҫӗ [живопись]. Артистсем тӗрлӗ тумтирсем тӑхнаҫҫӗ, тӗрлӗ май тӑрса, сӑн-сӑпатне, ӑт-пӑне епле май кирлӗ аппа туса выляҫҫӗ [скульптура]. Юлашкӑнчен тата хӑй театр ҫурчӗ те хитра, илемлӗ, ӑшӗ канлӗ, ҫыннӑн чунне савӑнтармалла пулмалла [архитектура]. Пӗр сӑмахпа каласан, театр пур искусствӑна та хӑй ӑшӗнче ун раса тӑрат.

Пирӗн чӑваш искусствиве тин ҫуралат. Театр пулмасан пирӗн кашни искусствӑна уйрӑм пӑхса ӑстерес пулат. Аппа пулсан, пирӗн чӑвашсен ҫын та ҫитмест, пӗлнӗ те ҫитес ҫук, искусствӑсем те сапаланса вӑртас пулат. Тата хӑшне-хӑшне эфир тытӑма та пултараймастпӑр. Илемлӗ кӑмӑсем, юрӑсем театрта юрласа кӑтаргасан, чӑваш халӑхӗ вӑсене илтес те ҫук, ҫыраканни те малалла савӑнса ҫырас ҫук, мӗншӗн тесен

ун кэввисене, ун юррисене пач пач пёлюкенсем аячак юрласан, ун чумыне хэпартса савантарса яракан та пулмасть. Чэвашла трамбасем шыраканнисем вёсен трамисене театрта лартмасан, урэх пёр трама та шырас сук. Тата ыттисем те саван векех.

Саванпа искусство малалла кайтёр, вайланса пытар тесен апа театр синелле туртса пулат, вара тин чэваш искусствин малалла майё.

Кунта шухашласан та чэваш халэхне театр пит те кирлэ.

Ку статьяна эпё Шупашкарти Тёп чэваш театрё синчен кэна шырас шэиччэ, аячак шыра-шыра пётём театр синчен шырамалла пулчэ, мёншён тесен кунти Шупашкарти театр Шупашкарти чэвашсемшён кэна мар, пётём чэвэш халэхшён паха. Чэваш искусствинче, чэваш театр историйёиче сак Шугашкарти Тёп чэваш театрё пушламаш темесен те, чэваш искусствин никёсэ темелле. Чэваш илемлэ шырулахэ ёлкёх

пур, чэваш юррисене те ёлкёкрех шыраканаччэ, тен, спектакльсем те ёлкё вэл пач-пач кэначчэ. Чэваш искусствин сапаланса выртатчэ. Унэн хэй сүлэ те, тёлэ те сукчэ. Революци пушлансан апа тирпейлеме тытэнчэс. Чэвашем хэйсем облас тусан, апа сүл та кэартса пачёс. Чэваш искусствине ертсе пыма тёр хуларн Тёп чэваш театрни хушрёс. Саванпа та чэваш театрё, чэваш искусствин тесен, Шупашкарти театр аса килет. Сак театр вэйлэ, тёреклэ пулмалла; вэл пёр таканмасёр, пёр пёркаланмасёр ыттимене ертсе пымалла. Тёп театр хэй сүлэпе тёрёс пырсан, ялти театрсем те тётём халэха хэйсем хысчэн сүтта хирёс тёрёс сүлла ертсе пыреччёс. Тёп театр пётсе ларсан, ялти театрсем те хупанса ларёс, вёсемпе пёрле Чэваш искусствин те сүт тёнчерен сүхалё. Савантан шухашласан, пирён Тёп чэваш театрни упрас пулат, апа вэйлатас пулат.

Тёпри лаша тикёс юртсан, пиче-

рисене [кучёмри] те пыма аван.

Тёпри лаша такансан, пичеврисем те таканасчёс.

Чэваш тёр театрё таканчэ, таканчэ те аманчэ. Мёншён таканнине ямшаксем каласа паччёр. Унтан апа пулашма меслет шырас пулат. САРНАЙ.

1922

Статьяра автор стилистикепе грамматикепе, пунктуацине сыхласа хэварма тарашна. — «Хыпар» редакцияй.



## «МЁСКЁН ХАЛА СЁМЁРЕТ СЁРЁМЁ»

САВВИСЕНЧЕХ — чун сурамё, пёччелёх сёрёмё.

«Смлы в мрако умирают...»;

«Мой светоч в темноте угас...»;

«Мой путь одиноко...»;

«Мечты отлетели давно,

Разбитое сердце щемит».

Сакнашкел кэшни пёр йёркене канранташпа пёлёртса тухна. Сав вэхэтрах чэвашла та, вырёлса та шырна саввисенчех кулэшэ те сителёкчех. Кулэшпа драма, кулмаллипе макёрмалли — пёр оркестрти инструментсем. Мён ку! Художник тёнчене тилмелли сүрэ:ом шырына, пэтравлэхпа тэвёлнэ чун кёвэиче сисёмелле! Тён, кулэшэ кунсула синкерлэхрен сыхлакан эмел! Мёскён хала хевте паракан эмел».

Парап Хёвэгёрё — пурнэс тумхахне астигас тёнче синкерлэхне чунё тёлёле туйса ёрёлё аста. Сынна ыра тунн те пёр чух ун кунсүлёиче хэйне хирёлё саввисенчех ёмёчёсенех таяман та — чунне тёлёлтарна вара, Пэтравлэхэ те саввисенчех марши: искусствё сине «пролетариат куёсёпе» пэхатэ пулин те пултарулэхёиче — чён художник. Сёсёллэ «тёничери революция», «тёничери социализм» иделияне пур чун хавёлёпе йышанат, гичех «кэвэр чёре» сисёмё ситёймест: «шёршлэ кэс йёвэрри» килинне, «сёрёмё» сапас «лит асап саман» пушланассине чухламасть — вёл-халин, пур пултарёиче сёрёне искусствина хёлаллат. Апла та, вэл шырисене «партилле», «класла» аилантарма хён. Вёсенче — шухашла: сёсёно-шыравёсене канёс пэман ёмёрхи «мёкило пурёнас, мёнле пурёнас» — Елюк монологёичен — гэмелтла ытту; чэваш тёнчин мешех-йёрки шёрсёпе тёрленёскер, пэвэнхи кэтикёс кунёмёрсенче те хумхантарат. Тёнче килёшёвё — этем чун крёклёхэ-мэнаслэхёиче: К. Ивановн сакли пех чуннэн «тёмёр ты-

лэ — юта» [«Ку сан сүмна сыхна сэнчёр! Мана вэл урэх кирлэ мар!» — сёрринне хыса перет Елюк] текен философине аталантарат шыраса.

Кулленхи йёла ытэвёсенех аячак ёлкёпе тёлёсе кунсүл драми, ёмёрхи килёштерё-сүрастару проблемн шайне ситерме халэхёмёр кэмёл екки-йёркине тёллен тёмшёртни те хавхалантарна, шёпа тённ тёлёйсёр шаналёкё те хэй тёсне картарна. Чун, кунсүл шанёкне упрама пултаракан пёртен-пёр тивлет — кулэш. Апа вэл хэй «здоровый смех» тет. Эппин, хевтене тёрёвлёкен кулэш. «Сутрана» тэ сак кулэш кёвёлёсе йёркелет.

«Сутра» — спектаклти спектакль. Апа лартанакё — секретарь. Пётём пьесэна вэйлэ-выляв тытса тёрат. Ытти чухне вунникё ёсрен ытла пэхмащёс, ку хутёиче — вунвищёс: «шуйтэн түйёнё». Секретаре сак кун кулэш кирлэ, саванпах «заявелени парса хаварна чухне те шалт култарса пётёриё» «тёлётермелле старик» ёсне мллтан ярат вёл. Драматург секретарь монологёичех систерсе хурат: «е кулмалли ёс тухат, е тата макёрмалли».

Систерсе хурасси Павлов драматургийёиче илем мелё. Пьеса композицине ёс-пүс тёл салтавене пёр сыхартса, пёр тартса йёркелет. Йёлт аиланмалли: «ураё ёс те сук» тене сёртёнох сёнёллэ саввисенчех тухат ёс. Ку салтавланса ёлкёроймест — сёнё саввисенчех. Ярём-ярём яванат пьеса. Кэшни пёр ярём Ухтеркке Уртемен тёлётермёиче чёнёрлет. Хэйхи секретарь йёрксонё «спектаклти» аста артист тейён апа — хэй «рольне» шэрантарат сёс. Анчах выляссисён выльмасть, култарссисён култармасть Ухтеркке — ку вёл ун пурёни; урэхла пулсан Ухтеркке те мар вёл. «Ахаль мар сана, мучей, Ухтеркке тесе калёна», — персе хурат Миравай, — эсё питё тёлёнемелле

сын!» Тёлётермёшлэхэ те путишлё. Ку вёл — ун пурнэс мешехи-йёрки, ун философийё. Путишле этем пёчёк ача пехок таса, вёл суйма пёлмест [«Эп суймастап», — пёрмай перкелешет старик], пурнэс та мёнле пур саппа йышанат вёл, унпа вылясашайарса хёланат. Хэйне хиселес танлэх туйёмё, кирек мёнле те йёвёлрёлхра та пуса усманни, сынлэхне кэртни — сак философини никёсёиче. Тёртне-синкерне те — ывлёне салткра персе пэрахна — сак путишлэхэ сирсе вёл чун чёмне чакармасть. Пурнэс вэйпиттилёхне Ухтеркке апатра курат. Ун шучёпе — «апатсёр астан пурёнатан». «Вар-хырам интересё», апат — Ухтеркёпе кинне шакёл килёштерсе пурёнама чэрмантаракани. Шёпэх сакна пула сёмёре пёрмай шав, хирёсё. «Ви-сёмку сёрёс синчен мар, кукаль синчен тухса карё мар-ни», «пёр кэмака кукаль ху пёчченех хыса ятан», — аилантарат сутра Ухтеркке. Сак йёла кёвэиче пёсат те. Апат пирки Ухтеркке тёлётермёшлэ, пёр үстерсе-хэпартса, хавхаланса сэмалхат. Уншён пулсан вёт Сэпани сакёрне сине ан чэрмантартёр, кинне касамата хултарас пирки ун шучё те сук. Апат сэнаре пёсёра хирёсё-килёшё йёрне калёллат», старикне кин хутшанёвие тёлёлет. Сэпанипе Ухтеркке хутшанёвё кэтикёсланса ситни сүт пушламёшёнчех курёнат. Хирёсё-ярашса пурёнинне Сэпанипе Ухтеркке ятарласа үстерсе те хэпартласа пёлтерёсчэ. «Сёмёрлещёс», Миравай калашле. Вёсем «сёмёрешини» те — выляв. Вэйи вара хэйсем мёнле чён ёсёпе сүренине пёлтермелли мел-меслет. Сёмёрёлинне кэртаткансем те «чён свитёлёсём» мар, хэйсем ятарласа палёртна сымсем. «Крахьян вёл ман свитёлё. Эпё апа кача илос тёлёп», — путишленет Ухтеркке, Сэпани те Катэх Сэвара



киле кёртешён. Ҷақ хыпара пёлте-решён «вылясчё» те спектакль. Вёсен «ура́х ёс те Ҷук».

Кулаш пёр вәхәтрах синкерлөхе те тәслет, Ҷаванпах Ухтеркере кулмалли те, макармалли те пур. Путишлөх — синкерпе тивлете кёвёлөнени.

«Япти» МуҶса та Ухтеркене Ҷыва́х. Ун хәтланашё йүсёрех те-и!

Тёнче синкерне хай тәсёле те тимлет Павал Хёветёрё.

Ирёк мар чунсенче юрату төвөлөнест. Синкер төвви ку.

Хай пурна́сён синкерё те Ҷакантах. Лидия Николаевна, пёрремёш араме, урахлах ирёке кәмаллат. Пёрле вёреннё Капитолина Эсливанова каярах Хёветёрпе кёвёлөнени кунсулшан кулянат.

Ҷтаппан пекех, Павлов хай те

«хёра́м ёшшине», «кма ёшшине» туйса курманран синкерне ыглашшипех астивет («Не встречу я в людях любви и страдания»).

«Ялта» геройёсем те «чёре тапраннё Ҷынсем», вёсен — «чун хурланат, чёре макарать». Ҷыләхлә ҶёрҶинче этем хай телейна, хайне тивёс вырәинне төмсёлет, тёнче синкерё хай аварне Ҷаклатса Ҷаварать, сётёрет. Этем «телей курас Ҷук», «пурна́с суранне тёрлетес Ҷук». Ял — пысак тёнчерн пөчөк төвё; этем ёмёрсем Ҷав төвё тупсәме («Мёиле пурна́с!») тёммёртешён. «Юрат мана!» — йәләнат Ҷтаппан. Ҷак йәләну — төп тупсәма тупма тармашинк.

Ҷак тупсәм «Ялта» авторне хайне те суранлати. «чунне хурлантарна, чёринне макартиё». Ҷсёпёле те Ҷунтари.

Тёнче асапне-синкерне Ҷыва́х тузкан Художинк ёмёр Ҷав туйсәма уҶаймасть. Тен, Ҷакә — шәпа.

Ҷёрём Ҷапна́ кунсул кулашра Ҷәләна́с шырани те кәләхах-и!

Синкер — тёнче палли, ана сирейён-и! Шәпа пүрне пулсан тата. Путишлөх синкерпе тава кёрет те, тупсәм мйтәвне Ҷав-Ҷавах хәвармасть. Тен, хытарах та пусамлат-и!..

Кирилл КИРИЛЛОВ.



## ЫРАНСЕН ЯТНЕ—«ЯЛТА»

*Йывәрччё вәл спектакле лартма. «Хор сцена Ҷинче пулнәран, артистсем выльинне Ҷынсем курасшан пулмёс», — тетчёс артистсем, хирёс тавлашатчёс... Эпё, тёрёсципе, каласшан пунна: Ванюк—Елюк—Ҷтаппан — вәхәтләх, пурна́с, халәх — ёмёре...*

Носиф ДМИТРИЕВ.

*«Ялта» хойсҶа Ҷамрәксен театрөнчи кашни артистках маншан — ахах...*

Кирилл КИРИЛЛОВ.

*И. Дмитриев лартна «Ялта» спектакле курсан — шкә қаҶ Ҷывараймарам...*

Виталий РОДИОНОВ.

*«Паянхи Кун хёвөлё Ыраналла калты.*

*Мёнле салам тупам эп Ырансен ятне?»*

Носиф Дмитриевн Ҷак сәвә йёркинче — унан пултару уҶси. Вәл, пурна́с иртинне Ҷивёччён туйнәран, ёслет хыпаланмасар, сулмаклән, кашни саманта, ёсё чыса хурса. Ёслет Турә умёиче, ёслет Ырансен, Ҷаваш ятне...

«Мёиле салам тупам эп Ырансен ятне!»

Дмитриев сәвинсем — Ҷаваш шәпин кёнекине, Каләм ялавён Ҷырәвне вулани; Ҷән сәмахапа суя сәмаха, ырәпа усала уйәрма вёрентин; шанчәкпа тус-тәванләха, юратәва упрәма кирли пирки калани; Ан-мёмёрён ахлатәвне чёрене илсе Ҷин ёмёрён мәшкәл сәнчәрёсенчен хәтәлма чёнинк...

«Мёиле салам тупам эп Ырансен ятне!»

Ф. Павлован «Ялта» пьесн тәра́х лартна спектакль те [1932] — Ырансен ятне. Ҷамрәксен театр сценн Ҷинче вәл вунә сул пычё. Вунә сул — самай пысак каҶаләк. Выляканёсемшён те, режиссерёшён те. Вунә

сул хушшинче Ҷамрәкләх, чёрёлөх сөвәрёлчө майёлеп. Вёсен пурна́сёнче те, сцена Ҷинче те. Спек. таяк илемё-шәнарё — Ҷамрәксен чун вёрилчө, «хузмахләх» аслисен ёсёле хирёҶинче. Выляксен Ҷамрәкләхё чыса юлна май спектакльти Ҷамрәкисемпе ваттисен, чун төмчине мул тёнчнн хирёҶтарәвё те Ҷухалчө пөк. Юлчөс — сценан Ҷёршённё хатерёсем тата... Йәсар йёсёвё: «Пар тата укунса. Ку — Ҷынна макартмалли ёс». Актерсем, этёмён йывәр шәпинне, тёнче синкерне, хәләхән чун илемне «Ялтар» выльса туйма вёреннёскерсем. «Кётрём сана кётрёмсенче» тёнчене сузләхпа шәршәларта пуларёс. Йәскарәм табак пураккинчи табак вәл — Ҷавнашкәл. Ҷинне-Ҷинче шәршәлс иллет, пёрре тутәнса курсан: «Хәвшән пулсан. кирек мён хәтлан. Мана мёни! Ман ёсёс те Ҷнес сийёичөн уиҶа илс. Ап-чәху! Ап-чәху!» «Асла» Йәскар калашле. «хузмах», «шухшәлама пёлмен» Елюк Ҷтаппана кәчча тухасса эпир кётмен пекех теи, Ҷак апчусем театра ерессе те илсәмах та кётменччө. Анчах... Ап-чәху! Хәвна ирёк, кирек мён ту. Анә тәле кётретпёр, мёи Ҷнес төтөн! Мён тумланас төтөн! Ыйтмалама кавс та. тён-кы! Ҷошма вәл. Ап-чәху!.. Ап-чәху! Театрты апчусёне нулах И. Дмитриев театрән тухса кайрө. Халё вәл Ырансен ятне хатёрлет наука саламё — хайён режиссер ёсё Ҷинне тайәниса, театр пирки чунри туртәм-сулёмсене асра тытса, Ҷаваш халәх йәли-йёрки төнө ёненёвё Ҷинче хывәини театр мёиле вуласинна наука енчен ёсласа илсешён Ҷав театр валли ёсләләх төвөшәичөн Ҷуя уҶса парәсшән...

*Чёрес мак алмәйра, вёскер-ши пур унта?*

*Анне курсулә мар-ши, тупата!  
Чёресёмрен шаварәп Ту Ҷинчи  
Чулманнә йәмрасен Ҷёрне те*

И. ДМИТРИЕВ.

Чунсар Ҷин пирки: «Ана хёра́м мар, амчәк кәкәр ёмёртнө пулө. — төсчө.

Чунсарләх чирё пётём этемлөхе те вәхәтән-вәхәтән суләхат. Суләхат — Ҷёр-Аннен кәкәр сётне мансан. Ҷавән чухне Ҷёр-Анне. Ҷут Ҷанталәк ахлатинне илте пулати төсчө. Унан ахлатакан сасси уйрәмах үнерҶёсен [искусство Ҷыннисем] чёринне тёрмалат. Ҷаванпах ёнтө вёсем ытисене те. И. Дмитриев калашле. Хёрөх Чаләш Хёрлө Ту — Тёнче Амәшөш хуйхи-суйхи ешөшө Ҷаварасшән.

Ж.- Ж. Руссо, вырәс Ҷыравксём У. Б. Йетс, Г. Гессе, Р. Роллан т. ыт. — Ҷёр-Аннене, хура тәпрана Ҷыва́х пулнинче этемлөхшөн Ҷәләнәс, шанчәк курнө. Ҷёр-Аннен тәвәш амәшөш [апла пулсан — пур хёрарәмшә та] асапё вёсен чёринне шөкә.

Пур революци тәвәлө те Амәшөш ахлатәвөнчөн тәвәлөсә тухат. Э. Делакруа үкерчөвөчн баррикада пуҶбичи хёра́м та М. Горькин Амәшө те Ҷав шузшәх сәврәсчө. Ҷсёпөл Мешшнн «Чаваш арәмнө» [1920] сәвәра та — Ҷав шузшәх:

*«Хёра́мсем, асёр те шөп  
Этем шугне кёрер.  
Вучах уилчөх ан иргер  
Төкөх сирәи ёлөр.*

*Ҷитё! Шәләр тәтәлчөчөн  
Ҷут тёнчене тәхәдр!  
Этем чунне — вәләх чөпөл  
Вирднне ан хурар.*

К. Иванов, М. Юман, Я. Ухсәй, Ю. Сиворцов ҶыравҶёсен. Ю. Зайцев сәраҶаи пултарәвөнче те чёрё вурнөс — хёра́м сәнлә, Ҷутсанталәк сасси — хёра́м сәссилә. Амәшөпө Амәшөш ёсла туйәм хирёҶсөвё-ҶурөҶәвөччө вёсем шугне — Амәшөш майө.

И. Дмитриев сәбвисенче Хёрёх Чалаш Хёрлё Ту сиче пурёнанан Амашён ахлатавё Ывәһне: «Анне-сём, мён тавас!» — тесе шухашлатарать. «Эп хёрёхмёш поэт, — тет сәвәс. — Манран сәмах пётет. Юлать пёр ёс тени. Тата сак Хёрёх Чалаш Хёрлё Ту тени». Ёс тени сәвәсә камитсёрен — ёненнё пек шухашлакан, ёненнё пек сәмах тытакан, ёненнё пек ёс тавакан пулса суралма хкстет. Урәхла май сук:  
«Сире Парнас кётет.  
Мана Анне чётет».

Сакәр тесё саманин  
Сәрлә сакки тикёс мар,  
Тихёс пулнә пулсан-и?..

И. ДМИТРИЕВ.

«Театрти поэт», — тесе паләртнәччё эпё «Ялта» пирки сьирнә статьяра Дмитриевән режиссер ёснө («Чәвашьен», 1991, 39 №). Ан тив, хәвән тәнчетуйәмна паләртасси поэтире — пёр майлә пултәр, театрта — телёр майлә. Анчах тәнчетуйәмә — пёрре. Вәл — пысак культура. Амашё чёнинне илтин самана ехкиге пыманни, ансат япаласен илемне, кәтпәсләхне курни, этем сиче тәракан темле вәйсене туйни, халәпа, тәнчепе пёрпётёмлө пулсашишён сүнки. Сак тәнчетуйәмах төрлө вәхәтри, төрлө халәх үнер, сисене сывәхлатать. Вәл вёсен туртәмё шывавно пёр килтерет.

«Ялта» спектакльте поэти театрән илем-сәнар майё-меслечёпе усә куркә..

Поэти театри хывакансем — Йетс, Крэг, Мейер, Юльд, Брехт, Стрелер, Гастон Бати... Вёсем, авалхи грексен трагедийён, Итали халәх театрән, халәхән чёре сассин хашпёр енёсене илсе, сёне театр майланә. Спектакль лартасси кунта — сәвә сьарасси пек. Сәвә сьирнә чух сәмахсене чури кёвве килёштерсе сьлатән. Сәпла сәвә хай те кёвве сьвәх пулать. Поэти театрәнче вара сәмахсем вьрәние — спектакльте усә куракан кёвё-ташә, актерсен вәлән, вёсен сәмахёсем-сцена сиче мёиле вьрнаси-тәни, сьутла тата тётёмле усә курни, төрлө сас-чөв, сцена япали-декорацийё.. Актерсен те кунта яппунсен Но театрәнчи пек е балетри пек вьлямәлла. Кашни хусканәвё-утти сәмахё.. спектакльн кёвви-тытәмәнче вьрәнлә пулмалла, режиссерән шухашне пусәлмамалла. Режиссерән вара саксемле пуринне те пите типтерлөн усә курса пьесәри хәине сьвәх шухаш-хәмәла вәйпатмалла. Поэти театрән илем-сәнар чөлхине айлансан, курәсән, «Ялтана» Дмитриев сәвәине пулакә пек курса тәплама пуслатән: ак — пёр кёвё тапли, акә — телри, ак — метафора, ак кунта — символ.. Сәпла усәлать спектакльн илемё, унән вәртән шухашё.

Вәйни те, туйё те «Ялтара» ахаль эреш мар. Мёиле туйя-ха поэт «социализмән аталаннә тепхәрне», 70—80-мёш сүлсене: пурнәс сәкине илем кумесёр хәвәшсе сьүренё

«Ялта». Елюк — Светлана Савельева, Станпан — Вячеслав Орников.



вәхәт пек пур сәмахран уншән виле шәрши перет, сәвәри сәнар (лирический герой) пурне те аңкартап сьин пек пулса вәхәт сүтмалла чупса сьурет, сәмах сьүппи сәпмалла вьлять, «Паян эп пурәнни — йәлтах ухмахләх, кёркөре ларакана кулмаләх», — тет, сьршьыв утакан сүл уншән — ишө-лекен кёпер патне сьити, пуласләхра — коммунизма — пурнәс пыл та сү пулө тенине хирёс: «Эп пулман унта, пёлместён». — тесе таварать. Сьрнө каç (социализм) нишлөхне сунтаракани, ун шүчөпе, сьёр-Анне-Халәх, Илем, Юрату..

«Ас-сикен вилесен сәнёсем айёиче,  
Пуç касан чёррисен сьёссисен  
ялтринче

Чул пулмән, кәл пулмән,  
Сухалмән, пәчланмән,  
Пехиле Эсреле ситса эмән».

Ку вәл — тупа сәмахё, 1982 сүлта «Ялта» спектакль те сәв тупана пурнәсләникх пулнә. «Идеологи вәл — сьин чунне, чёрине, үтне таптакан вәй сьёс тесе калама пулать. Сәвәинпа та халәх ас-тәи тытәмәнче пулнә пәл-ләсене илини вәл — идеологи картин-чөн, ас-тәи картинчен чун-чөпе тән-чино тухса каяс тени, — тет поэт.

Аилайтәр-и ёнтё халё «Ялта» мён-шён халәх пултаруләхён илемёне туллини шәварёнинне!..

Амаш ахлатәвне илтекенсем  
пулсан тик  
Тәнчене килё Ман Ывәһәм:  
пёр пичё — хёс,  
пёр пичё — вут...

Вәл калё: Пёрлөхре сьёс сәләнәс  
пурриче ёненетпёр.

Вәл калё: Чәваш чёрёлнө!  
Чәваш чәмәртаннә!  
Чәваш вилёмрен ськеленнө!  
И. ДМИТРИЕВ.

Паянхи кун — чәвашләха чәм (дух)  
көнё вәхәт.

Паянхи кун — сәвә, чун суралас  
вәхәт.

Паянхи кун сцена сиче — поэзи  
театрән, «Ялта» вә-вөчө.

Поэзи театрё — сьёспөл кётнө хёр-  
лө хёрнө хурсә, сунтаракан сьисём-  
вёри вутлә сүләм пулө, кәвәк хуп-  
ни пулса чәвашән чун тәнчине  
сүтатса ярё..

Поэзи театрё — пирён шанәс, кёт-  
ни

Юрий ЯКОВЛЕВ.



# «АХ, МЕНЛЕ ШЫН ВАЛ, ШТАППАН...»

ТЕ ШТАППАН ролёиче драматизмлә материал шителёкрен, те В. Оринов артистан асталәхё ытти юлташсенчен чылай пахаләхләран, ку сәнар спектакльти лару-тәрәва ун урла, унан шухәшён йөрёлчи витёр илсе пырас енналле хытә сүпәнтәрнә. Пурнәс чәтләхё-тамаши витёр сүл шыракан Елюк шынчен мар, сүл шыракана сав чәтләх-тамашапа чәлхантаракан Штаппан «асталәхё» шынчен тимлесерех шухәшлаттарасшән пире...

Хветёр АГИВЕР.

ПАВЛОВ пьеси чухәйләхпа пуянләх шынчен сөс мар. Сәкна асра тытмалла. Уничен маларах класс кәрешёвн тәкёрё витёр пәхнә пулсан, 80-мәш сүлсенче, Грузи, Литва, Латви, Эстони театрәсем хәйсен драматургийёне мәнле чәнласа ёсленене кура, режиссерән пьесара авторән тәпри шухәш-туйәмне шырамалла пуллә.

Штаппан — чәваш литературинче е драматургийёиче чи вәйлә сәнарсенчен пәри. Ана тәнчери чи вәйлә сәнарсемпе тәнлаштарма пулат, мәншён тесен унан әнтәләвё-малашләхё, унан асапё — хәй айләне туйманнинче, ана пәлменнинче. Трагедилле айлә теңсё сәкна.

Штаппан пурнәсра тұллин сөс пурәнма пултарат. Ун тавра йәлт пуян та илёмлө хитре пурнәс пулмалла.

Штаппан, поэт калашле, «эп айләлә пурәннәшән» теме пултарёччө. Штаппан нишлө мар, патвар. Турри ана пүне те, тәсне те панә.

Анчах та этем шәпи Вәхәт аллинче, Вәхәт хушнине Штаппан пуян пулма тәрәшат, анчах та шәпа унран кулат — Елюк вилёмёне уйән пурнәсё йәлт арканат.

Штаппан сирёпләннө авалхи йәласене аркатакансенчен пәри, ана хирёс Елюк сөс тәрәт. Елюк сөс Штаппана сын тума пултарат. Юлашкиче хәйён пурнәсче те ана парат, сәпла вара пуян, ниҳәсан та нимёншён те үкёимеи, никама та шеллемен Штаппанран тепёр чун, урәхла сын сураласса кётме пулат.

Штаппан пилсёр сын, ваттисем пил паман сын вара ниҳәсан та ыр курмасть теңсё. Штаппан хәйне Юрату сөс сәлма пултаринне туймасть-и! Туят, савәнна «пётём мулне» кёлпе вёстерсе яма хатёр.

Кәткәс сәнар, пуян сәнар, 80-мәш сүлсенче Чәваш театрёиче Ориновсәр пусне сәк роле никам та вылама пултарайман.

Иосиф ДМИТРИЕВ,  
режиссер.

ЕЛЮК: «Ах, мәнле сын вәл, Штаппан...»

ПАРЧКАН: «Ах, мәнле сын эсё!» — пурте Штаппан «мәнле кайәк» иккене тешмёрте тёмсёлөсчө. Павәл Хветёрё «Ялта» тәнчике тәенё мәй сәк ытәва ятарласа тимлет.

Кётмен хәна, йышәнгә сын хётарәм ашшине туйманран ахёрса-тә-

вәлса, каплайса-мёскөнленсе сүрекенскер. Хётарәм ашши сук — Кил хәтти сук; аппа, этем тени сәк тәнчере тәләх та пёччен, пәтравлә та шыравлә. «Тен, санран та ырә сын пулзчө»... Хётарәм чунне «пысәк кайәк пек вёсё» кёме пултараканскерён «көштах выляса пәхма» кәмлө — «хёре астарсан та сыләх мар» — шучё пур.

Халиччен ана никам та юратса курман: этем кунсүлөн тумхәхё те, драми те ку.

«Сәппа» та хал ситерет, юратупа йәл вёлкёшме те пултармё-и чөри!

Штаппан драмипе Елюк трагедийё пёр кёвёллө. Телей тупаймасне пёлсех савәнна пёрлөшме шутламасчөсш!

Кирилл КИРИЛЛОВ.

ШТАППАН! Сәппа тёл пуличчен ма-на самай сәмәлрахчө. «Савәнтан пус-ласа эсё ман чөрене амәрткайәк чөрнисемпе чавса илнө пек [аллисемпе туса кәтартат] кёрсе лартән». Сәна сүл кәтартаканё — И. Дмитриев — курнах-туйнах пулө сав чөрене пирён пёрешкел тапасса. Тертлө пулчө сав сан кунсүлу. Тепёр тесан, кәмән вәл — ун пек мар! Эпё сәна түрех әнлантәм: сәна «ытлашши нимён те кирлө мар». Кәштик кәна... Әнланин, туйни... Вара, сунаттүсене сарса, сүл түпере ирёлкөн те мәнәслән вёсөттөн.

Хёрхентём сәна... Сан чөрүнте сунакан вутна сүнтерес тесе пусәран сивё шыв әсмәрәм. Савәнна пулө «ниста пырсан та хам вәлли канәсләх тупаймастәп». Сәппа пёрле йләкәшса сунма пусларәм. Вара... хәвән чунна үсрән та кёртрён мана...

Кәвак хуппи куракан телейлө пулат теңсё. Сәмрәк чух ана курма түр килчө мана...

«Сәна юратма пусланәранпа ухма-ха ернө сын пек сүвөтөп».

Пархатарсәр, ырә мар сәнар тесе шукула сәна сивлеме вёрентрёс. Мүлшән сунакан сын, сын арәмне астаракан ултавсә иккен эс. Сәна, «киревсёре», пурнәсән пёр юппинче персе те пәрахнә иккен, спектакль вёснелле. Халәх тәшманё пулса эсё нумай-нумай сүл пурәнтән. Сәна «чунунта сунакан вут ахалех сүнсе ларё-ши!» Мәнән пил сәна: сун! Ялкәш!

Пёрле сунәпәр!

Хәвәрт сунса пётён тетён-и! Вәл чи кирли мар. Чи кирли — нумай спектакльсем, чуна витерекеннисем лартасчө.

Штаппанпа Елюкән чәваш туйёиче ташласа-юрласа, савәнасчө...

«Эсё мана юрату сәмахё памастән пулсан, эпё паянах хамән пётём пуянләха хём-кәвәр туса салатса ярәп, унтан хам кәкәра хамах сөсөне касса сүрәп та сәнан уру умне килчө үксө вилөп.

Юрататән-и эсё мана!»

Вячеслав ОРИНОВ,  
артист.

ПАЛЛАХ ёнтө, «Ялтари» чи кәткәс та чи йывәр сәнар вәл — Штаппан. Ун сәнарлө мән чухлө туллирех, савән чухлө Елюк сәнарё те вәйләрах, мәнәсләрах. Ман шүтпа, ку таранччен Штаппан сәнарне тёрёс усса параканё те — пирён спектакль кәна. Эп аствәсса, Штаппана усал та чунсәр сын пек кәтартса пама тәрәш-шатчөс. Пирён спектакльте вара — Штаппан пачах урәх сын. Мәншән та вәл тёлёнтермешлө сын. Елюк рольне ёнтө вунә сүл вылярам, анчах та пурпөрех эп унран тёлёиме пәрах-хәймастәп. Елюк унран хәрәт, вәл ана кураймасть пек, анчах та ана сав вәхәтрах темле хәрушла вәй ун патне туртмаллипех туртат. Елюк Ванюка юратат пек... Анчах та вилесле юратат-ши вәл ана! Вәзәк вилнө тесе сүрнә сүрәва илнө пирки сөс-ши вәл шыва сикет! Сук, Вәл хәйён туйёмёсенчен, Штаппан туйәмёсенчен хәрәт...

Галина ПЕСКОВА,  
артистка.

ШТАППАН пуян сын пулсан та хәйне телейсөз туят. Ашшө-амәшө ана пуянләхшәнах юратман хёре качча илсе панә пулса. Пурнәсё тұләх пулсан та, чунёпе савса пурәннайман арәмёне тертленсе ситнө Штаппан «сула май» тенён Елюк амәшө патне пырса сәкланат, Елюка юратинпех.

Елюк сирёплөхө, Ванюка парәнса пурәнни, Турәран, сүләхрән хәрани Штаппана хәйён тёллөшлө патне ситме тёрлө майсем шыраттарат. Ана вәл пуянләхпа та астарса пәхәт, темисө хут та хәй юратавё шынчен чунне усса калат, ултав патне те ситет. Елюк ана хёрхенет, чунёиче суралнә юратавёнчен хәрәса унна кёрешөт. «Ах, мәнле сын вәл, Штаппан... Хёрхенетөп эпё ана... «Елюк, Елюк!» — тет... Пысәк кайәк пек вёсёс килчө вәл ман сүмма. Унан сәмахёсем маи аша вәрә пек шәппән-шәппән кёрсө ларчөс!» — тет Елюк шыва кайса сикес умөн.

Ёнтө Штаппанён ёмөчө пурнәсләннә пекөхчө, шанчөкне сүхатнә Елюк унән пулса пекчө... Анчах та шәпа хәйёичне таватех. Ванюк Елюка персе пәрахсан, вәл чунё күтсе ситнине чөре сурәласла кәшкәраты: «Е-лю-ил!»

Светлана САВЕЛЬЕВА,  
артистка

ТЕМЛЕ ставрогинла демоизм канәсәрлантарат Штаппана.

Унән чөри вутла сунат, вәхәчө-вәхәчөпө сүләм тухни те курәнәт, савән чухне вутлә хәяр, усал сүттинче — В. Оринов артист вылянә чух — ана Ницшелле, Достоевскилле сән сәпат. Сисёмлө чөреллө Елюк сәмахёсем вәвә тинех пире үсәласчө пек: «Эсё хәрушә этем. Сан сәмахусене итлесе сивёсёр шәнса кәймалла... Кәях хәвән сүлупа — пөлә аста та пулсан сән валли те түле».

Юрий ЯКОВЛЕВ.

# Ф. ПАВЛОВ — СЕНТИМЕНТАЛИСТ,

е Унӑн пултарулаӑхенчи асар-писер туйӑмлӑх

«Эпӑ сентименталист мар, анчах сентименталлӑ историсене юрататӑл». (Писательсен калаҫвӑенчен).

ЛИТЕРАТУРА тени ӑмӑртен икӗ майлӑ яр уҫӑ курӑнакан ҫулпа аталанса пынӑ. Пӑри вӑл — идея, шуӑша уҫӑмлӑ палӑртаканни, тепри вӑл — идея шӑнӑрӑсӑр е туйӑмлӑ литература. Шӑпах вичкӑн туйӑм — сисӑмлӑ илемлӑ хайлавсем часах кивелмеҫҫӗ, мӑншӑн тесӑсӑн вӑсенче — этем чунне хускатма-кисретме, хумхантарма пултаракан чи ансат ӗҫемпе геройсем, урӑхла каласан, кулленхи пурнӑҫ юӑмӑ. Ҫӑк туйӑмлӑ, хӑрхенӑллӑ-кӑҫсуллӑ, ҫивӑч драматизмлӑ, вырӑн-вырӑнпа шӑтлӑ-ирониллӑ литература сентиментализм юӑмӑнчене килет те, ҫапах та реализм вӑйллӑ аталаннӑ тапхӑр-сенче социаллӑ аура [геройсене хулӑрласа тӑракан самана] ҫӑра-ҫӑсен сентиментал туртӑмӑсене ҫивӑчлетет ҫеҫ, геройсен чун вылявӑсене тата асар-писертерех, арнашӑллӑрах туса ярат. Шӑпах сентименталлӑ романсемпе киносериясем [«Унесенные ветром», «Рабыня Изаура», «Богатые тоже плачут»] хӑйсен ансатлӑхӑе литература эстетӑсене «тарӑхтарасҫӗ», ахаль вулаканпа куракана вара, пӑлӑ шайне пӑхмасӑрах, геройсен шӑпипе анраса каниччен кӑсӑклантарасҫӗ, сюжет хӑй патӑнче хӑсӑкӑе хытарса лартнӑ пек тытат.

Ф. Павлов пултарулаӑхенче те сентименталлӑ ҫӑк туртӑм питӗ вирлӑ палӑрат, палӑраты ҫеҫ мар, этем туйӑмӑсен урӑм-сурӑмӑ соцреализм литературовӑҫем питӗ кӑмӑллӑкан социаллӑ йӑтусене ним мар хӑйӑн вӑйлӑ хӑмӑсем айне тӑват, ҫыннӑн кулленхи туйӑмӑсем идеологияне те, патшалӑх туртӑмне те пӑхӑнманине ӑненме парат. Ф. Павлов драмипе комедийӑн конфликтӑсене пӑлтерӑшлӑрах тӑвас тесеши, халиччен критиксем вӑсенче кӑсӑлӑх текем принциппа социаллӑ шуӑхӑсене ҫеҫ куратӑҫ [ҫамрӑн тӑпчӑвӑсем хальтерех ку шуӑхӑс сирсе ячӑҫ]. Ф. Павлов генилӑхӑ — унӑн хайлавӑсен конфликтӑсене ансатлӑхӑ: кулленхи пурнӑҫ хирӑҫӑ, вӑсем вӑсенче, эпир кашки кун пырса ҫапӑнатпӑр вӑсенпе. Вӑсемех — хамӑр пурнӑҫӑн кӑмичӑ те, драмн те, трагедийӑ те. Этем чун-чӑрши чи ыртакан, чи ачаш вырӑ-

нӑсене пырса тивтерет Ф. Павлов хайлавӑсенче пулса иртекен драматизмла ӗҫ-хӑл.

Арҫынпа хӑрарӑм хутӑнӑвӑсен асамлӑхӑ, асаплӑхӑ, кулашлӑхӑ, ҫивӑчлӑхӑ, трагедилӑхӑ [ясарлӑхӑ те ҫук мар!] вӑй парат Ф. Павлов драматурган ӑстӑлӑхне. Ҫӑк сентименталлӑ ӑсталӑх туртӑмне авторӑн хӑйӑн тумхӑллӑ, йывӑр, телейӑсӑр пурнӑҫ шӑпипе ҫыхӑнтарма пулат. Хӑрарӑмсемпе хутӑнӑс Ф. Павлов телей тупайман [икӗ хут ӑнӑҫӑр ҫӑмӑе чӑмӑртӑма хӑтланни, малтанхи телейӑсӑр юратӑвӑ, ҫывӑх хӑрарӑмӑ арҫынсемпе куҫ умӑнче йӑкӑлтатни]. Ҫавна пула-и, тен, унӑн хӑрарӑм-героинсем питӗ хӑйне ӑвӑрлӑ. Ф. Павловӑн сентименталлӑхӑ илӑртӑллӑх мар, вӑсенче ачашлӑх тени те, романтикӑллӑ ҫӑкленӑлӑх те сисӑмист. Вӑл трагедилӑ, тарӑн психологиллӑ е шӑтлӑ-камитлӑ. Синкерлӑ сентименталлӑхӑ эпир «Ялта» драмӑра, ирониллӑ сентименталлӑхӑ вара «Судра» комедири куратпӑр.

«Судра» комедири Ҫӑпани те, Ухтерке те, ҫемье ӑшши тахӑнтанпа курманскерсем, хӑйсен савни-йӑсемпе вӑрттӑн тӑл пулаҫҫӗ, ҫавӑнпах пӑр-пӑрне кӑвӑҫсе-тулхӑрса пурӑнаҫҫӗ. Утпе чун йӑтнӑ ҫывӑх ҫынап туйпах пӑрлешӑссине пӑлсен ҫеҫ вӑсем судра пӑр-пӑрне кӑсарасҫӗ. Ҫӑк пӑчӑк сентименталлӑ, шӑтлӑ историкен эпир пурнӑҫ таппин вӑйне сисетпӑр, Ухтеркен чӑк-рашрах кӑмӑлне те, Ҫӑпани, ҫамрӑкӑх хусахра ҫӑресе касӑлни-пе, кӑштах йӑкӑлтирех пулнине те кӑсаратпӑр. Пурнӑҫ пушӑлӑха юратмаҫты, вӑл хӑйӑннех илет, пӑччен пурӑнма пӑрмен-ҫке этеме, тетӑн вара.

«Ялта» драмӑри сентиментал юра у историкӑе кӑткӑсрах, тарӑнрах. Геройсен характерӑе те сулашлӑрах. Автор хӑйӑн геройӑсене ӑнсӑртран килекен эпизодсенче тӑрӑслет: Ванюк хӑйӑн арӑмне «керӑкне» тытат — Ҫтаппан арӑмӑе вилет — пушар тухат — Ванюка сӑлтака илсе маяҫҫӗ — ача вилет — Елюк шыва сикет — туя Ванюк пырса керет — Елюк вилет... Юрату, кӑвӑҫӑ, ултав, ухмаха ернӑ герой, эротикӑллӑ сценӑсем, ҫивӑч диалогсем... Пӑр туй йӑли-йӑркине тӑпчӑпех ҫырса кӑгартни ҫеҫ сентименталлӑ драматизм картни ӑрмам пек туйӑнать.

Ф. Павлов хӑрарӑмӑсем яланах пӑччен шӑпаллӑ, арҫынӑсене те телейлӑ теме ҫук. Ҫылӑхӑр, таса герой та ҫук унӑн. Анчах хӑйӑн ҫылӑхлӑ геройӑсене те автор ӑнланма, хӑрхенме тӑрӑшат. Калӑпӑр, Ҫтаппан хӑрарӑмсем ҫумне ҫыпӑнни сӑлтавне хӑне кайнӑ арӑмне ҫыхӑнтарат, вӑл та туйӑмлӑ ҫынах пулнине сисетрет. Ҫӑпани арҫын тупса янин сӑлтавне те хӑйӑн тӑван упӑшки вӑрҫара вилӑе хыҫҫӑн тунсӑхласа ҫитнӑ ҫамрӑк хӑрарӑм организмӑе йӑтнине ӑнлантарат. Урӑхла каласан, чӑн-чӑн сентименталист Ф. Павлов.

Геройсем ҫемье тӑренине тупайманни те автор шӑпипе ҫыхӑнтарма пулат пулӑ. Елюк туй ҫӑрринӑе ывӑтса хӑйӑн малтанхи ҫемийне аркатни, пӑччен пурӑнакан Пӑрчкан [вӑхӑтлӑха арҫынпа йӑпаннине шута илмесен] асаплани... Драмӑра Ф. Павлов хӑрарӑмра ҫемье тӑренине курмаҫты. Елюкӑн телейӑсӑр шӑпи те хӑйӑн чикӑсӑр тапса тӑракан арлӑх туйӑмӑсенчен килме пулгарасса эпир малтанхи сценӑсенчене куратпӑр: Йӑскар куҫӑе умӑнче ҫамрӑксем ҫылӑха кӑреҫҫӗ — пӑрлешмесӑрех, хӑйсен телейне ҫывхартас тесе. Асар-писер, урӑм-сурӑм ҫаврӑнать Елюк пуҫӑ, икӗ арҫын танатине лекнӑскер, икӑшине те хӑрхенекенскер, анчах чун ҫитӑлӑхӑсӑрскер. Ҫтаппан шыван ҫӑлсанах, Елюк: «Ман пурнӑҫа ҫӑлнӑшӑн — эпӑ санӑн...» тесе ярат кӑтмен ҫӑртен. Автор Елюк хӑтланӑвне хӑк намаҫты. Ҫапах та сентименталлӑ истори тӑллевӑ — ялти ҫамрӑк мӑшӑрӑн шӑпине тӑрлӑ ҫӑтӑрмахсем урлӑ кӑларса ҫӑнасси. Ҫавна тунӑ та драматург.

Сентименталлӑ юрату историйӑе трагедиллӑ вӑселнет пулни те, эпир автор туйӑмӑсен хӑрхенӑллӑ сӑн-сӑпатне сисетпӑр. Чӑн-чӑн литературӑра автор туйӑмӑсемпе вулакан туйӑмӑсем пӑр-пӑрне шыраҫҫӗ, тупаҫҫӗ те. Ф. Павлов сентименталист пулни унӑн классика шайне пӑчӑклетмест, вӑйлатат ҫеҫ. Павлова сентименталла традицисем чӑваш литературинче паян кун та пурри ҫакна чӑррӑн ӑнетерет. Пурнӑҫӑн кулленхи ансатлӑхне сӑнласи — чи йывӑр ӗҫ. Апла пулсан сентименталла историсем пуласлӑхӑе питӑ писӑк.

Валентин АБРАМОВ.

## СИНКЕРЛӑ КУЛАШ

ПАВЛОВӑН «Сутра» комедийӑе пирки литература тӑпчӑвӑе критикинче халиччен мӑн калаине пӑтӑмлӑсем ӑнӑшлӑ та ҫӑмӑл жанрла ҫырнӑ пек пулса тухат. Ку произведени йӑла комедийӑе тесӑҫ, унти пер-

сонажсем — «пурте вӑсем ансӑр курӑмлӑ, пурнӑҫран юлни, ҫӑртӑм те тӑшмӑшлӑ ҫысем» [М. Сироткин]. Ухтерке те ҫавӑн пекех, ҫитменине тата вӑл «ял ыш хисӑпӑнчен тухнӑ, ҫавна кура кинӑе те хуяшӑшӑне сум-

ламаҫты». Комедиян тӑп тӑллевӑ — кивӑ йӑла-йӑркесене сивлесси пулса тӑрат иккен. Анчах та ҫӑк произведение тиллӑрех вуласан урӑхла-рах проблемӑсене асархатӑн: уйрӑмах хальхи вӑхӑтра ҫивӑч тӑракан



моральне кәмл-сипет ыйтәвәсенә те, социалла пурнәсән трагедилле еңсәне те, хәйне пысәка хуракан каплайчак айванлахне те, халәх хәйне кивә аңланәвәсенчен шүтлесе уйрәлнине те...

«Питә куләшла-сие Рус, пурнәсә синкерлә пулин те», — тенә М. Горький. Халләхе «Сутра» пьесән куләшә пирки ытларах сырнә, сәк куләш витәр сәрхәнса тәракан трагедиләх асәрханмасәр юлнә.

Усә финалла сәк пьеса «теleyлән» вәсләнет: Ухтеркке авланат, Сәпани Катәк Сәвара киле кәртет. Анча: хәрәк-хәрәк килсүрттра темиҗе кунтанах арәш-пирәш тәркешү пусланса каясси пирки, сәвәнна Ухтеркке каллех суда тухса утасси пирки те вулакан пәртте иккәленмәст. Катәк Сәварә әс-пуҗран кәштах катәк та пулас, ахальтен мар әна Ухтеркке Катәк шәлләм тесе чәнет. Салтакра пулса вәл пусләхсене юраса каламалли сәмаҗсәм вәренсе килнә: «Не моку снате!», «Чезо исволәте!», «Слушаюҗе, хәспата причашные», «Никак нет», «Так тошно» («так точно» вярәинә). Хәй вара вярәс сәмаҗсәне сәпла чәвәшлатса ун-кун перкелешини пит айванла пулса тухнине те туймаҗ. Сута вәл мәнаҗланса: «Әй, сүл пар! Криворотов — мы!» тесе кәрет. Ухтеркке пек сынсем умәнче лаплаттарса хурат: «Ан янра, тәнче ухмахи. Камшән пулсан — шәлләм, сирән пеккишән пулсан — шәлләм мар, хәспатин Герасим Федорович Криворотов Второй! Әстан вәреннә-ха сынна тәнче ухмахи те-кен хәспатин хәйне мы тата Криворотов Второй теме! Патша манифесчәсене те итленә пулас вәл, патши вара сәпла сырнә: «Мы, Николай Второй, император и самодержец всероссийский, царь польский, великий князь финляндский, и прочая, и прочая...»

Февральти революци вәхәтәнче патшана вярәнтан кәларнә әнтә, Киреметпуҗ чәвәш яләнче вара Криворотов хәйне ял патши вярәинә хурса хуҗаланма хәтланат.

Кивә сүт ятлә-сүмлә сынсене ху-тәленә, әсе вәсен майлә татса панә — сәкна сивленә пулат тата Ф. Павлов хәй комедийәнче. Сәкна сирәплетме пьесәра нимле тәсләх те сүк. Драматург урәххине — судри формализма питлесе илет. Ф. Павлов Чәмпәр чәвәш шкуләнче «Логикәна» та вәреннә, сәв вәхәтри учебниксенче доказательствәсен пәр-пәрне хирәслекен сәкән пек куләшла тәсләхне илсе панә: «Тупата туршән, вәл пәтәмпех сүят! Пәрремәшәнчен, эл унран нимле чүлмек те илмен. Иккәмәшәнчен, чүлмекә илсе кайнә чухнәх сүрәкчә. Виҗсәмәшәнчен, эл әна хәйән чип-чипер, ниҗта та сүрәк мар чүлмекнәх тавәрса пәтәм».

«Сутра» комедире те сәвән пек: Сәпани пәтәмпех тунат, анчах ун суйи майәпен йәлтах тухса пырәт, вәл хәй малтан мән каланине кайран, тўрремәнәх мар пулин те, хирәслә сәмахлама тытәнәт. Миравәй сәкна сиссе-тавәрса илеймест. Ун

шән хурәм туса пултәр: свидетель сирәплетсе каламаҗ-тәк, Ухтеркке кинне айәллама нимле сәлтав та сүк, әна қаҗарса пулат. «Сүятә вәл, ан әненә әна. Эпә унран сәкәр туртса илмен», — тесе тунса тәрәт Сәпани. Хуняшшә: ман аләри сәкәра туртса илчә те йытта пәрахса пачә тесенәх, кинә чәтаймасәр, хәй малтан мән каланине хирәслесе, хуҗса хурат: «Аҗта эл сәкәрне йытта пәрахса патәм! Хам. сирәм-иҗ».

Чүлмек сүнчен калакан классикәлла тәсләхри евәрех, Сәпани шухәшләвән йәрки тепәр тәлте те сүтәлсәх каят. «Сәпани ашшәне тисләкпе пәчә-и!» — тесе ыйтәтә миравай свидетельсенчен. «Печә сәв, тисләк муклашки сүрәмран леп! турә», — чәтса тәраймасәр хуҗса хурат Ухтеркки. Кинә вара, пемән тесе тунәкскер, хәйне хәех сүят: «Ан әненә әна, ләч! анчах турә». Судья каллех сәк кәтартури логикәлла хирәсүсене асәрхамәст, әна каллех свидетель тўрремән калани сәс кирлә.

А. Чехов произведенийәнчен пекех, Ф. Павловән «Сутра» пьесичне те вак-тәвек пайрамсем [детальсем] пысәк пәлтерәшлә. Тәрәссипе каласан, пәтәм пьеса тәршәпә социаллә пысәк ыйту — сәкәр ыйтәвә пырәт. Малтанхи ремаркәрах драматург астутарса хәварәт: сцена — суд пүлмә, суда пынисенчен пәри чәлән туртат, тепри сүханпа сәкәр снет. Чухәнсен апачә тенә әләк сүханпа сәкәра. Ухтеркке те пәрмай сәкәр пирки калаҗат: «Эп пур те-ек тип сәкәр паккатәп, сәкри те пулин кән-кәвак кәвакарса кайнә. Хәнкәла шәрши сүрат, сәмса патне ләсмәлле мар». Высәллә-тутәллә пурәнакан Ухтерккен, кинәнчен пурпәр «күлменскер» сәмаҗ илтсе курнәскерән, хуҗшәран кукәль та тутанса пәлах илет, анчах ләшә кукәльне те нумах пәсәрейсене курәнәт: пәрре ларсах хәех сие ярат. Аш-какай пирки сәмахламалли те сүк: Ухтерккен пәтәм выльәх-чәрләхә те пәртен-пәр качака, пулас арәмән Крахьянән та — пәртен-пәр сүрәх. Ашне илме — укси сүк, пәтәмпә те нимән тәшне те тәман аллә икә пус кәна. Мәнтәр Савалирен вара чухәнсем мар, миравай пек укәллимә сәс аш сүтәм илсәсә.

Ситмен пурнәс пирки Ухтеркке әләкхине, империализм вәрсиңченхине Февральти революцичченхине, аса илет: «Хам та сәмеллипех снет-тәмчә. Сәкәра урлә тытәтәмчә те... шатәрт! сүртәтәмчә. Сисе ярсан, виҗә алтәр шыв әсеттәмчә».

Ухтерккене тәнче пәтранса кайни, сәмрәксем ваттисене сүмлама пәрахни, халәх несәпә йәшса пынн тарәхтарат: «Ай, халхки сәккунпа кинсен ашшәсене әнсәрен тўплеттер-меллә!» Хәй вара вәл авалхи ватәсен йәлипе сынна хисәплесе ывәләм, хәрәм, шәлләм тесе чәнет. Йәкәлти кинә әна сәхан пырә, ватә сярнай, упәте хәраххи тата итти темтепәр күренмелли сәмаҗсәмпә пәрмай кәшлат. Сын чысәне сума сәвакан Ухтерккен хәйән те кәштах чәкәлтәшә пур пулин те, вәл пурпәр усә кә-

мәллә, киләшүллә сәнар. «Эп — ватә сын. Эпә суймаҗтәп. Эп ниҳәсан та суймаҗтәп. Эсә мана әнен, ватә сынна», — чәнах та, пәтәм пьеса тәршәпәх Ухтеркке суйса калани ниҗта та тәл пулмаҗ. Авалхи патриархалла пурнәсри ырә йәләсем — ваттисене хисәплесси, тўрә пурәнма тәрәшни... Сәк йәрке пәрахәса тухса пынн Ухтерккене тарәхтармәллипәх тарәхтарат. Уншән пулсан чи ирсәр те кирәвсәр әс вәл — ватә сын аллиңи сәкәра туртса илли. Ку пысәк сүләхшән вәл кинне қаҗарма пултарамаҗ: «Қаҗармаҗтәп эл әна. Ниҳәсан та қаҗармаҗтәп. Вилсе каям — қаҗармаҗтәп. Вилсен те, вәл ман сине пырса тәпра ан пәрахтәр».

Сәк ниҳәсан та аптраман ватә сыннан чи паха еңсенчен пәри — хәйән ситменләхәсенчен тарәхлама пултари. «Ухмах мар-и эфир. Хут вәренмен пире. Пәр сәр чавалама вәреннә те, сәр чаваласах вилетпәр. Вилсен вара, сәвара карса вырәтәпәр». Иҗсә ирониллә сәк сәмаҗсенче халәх тәтәмләхне питлени мар, пачах урәхла — Ухтеркке хәй пек сынсен чән-чән шәпине аңланса илсе тарәхлани сисәнет. Ку тәлте Ухтеркке сәнарә хәй пек чухән халәх сәнарә сүлләшне сәкәлет, Ухтеркке хәйәнчен тарәхлама тытәнни пачах та мәкәне, айвана, ухмаха пенине пәлтермест, вәл сын хәй аңәсәр шәпине аңланса илме тытәннине тата унран сүләрех сәкәленме пултарнине пәлтерет. Сын хәйән ситменләхәсенчен тарәхласа уйрәлат. Патшаланса пурәнма юратакан тата мәнаҗланса сүрекен Криворотов Второй вара шүт тенине пачах та аңланмаҗ, хәй айванләхәпә мәскәләнне те туймаҗ, сәвәнна та вәл — куләшла. Ахальтен мар әна Ухтеркке сәпла калат: «Эс питне кәсә сәленә, сәвәнна намәса пәлместән».

Сәпла вара, социалла ыйтусемлә мораль проблемсене сивәччә лартнә «Сутра» комедире куләш витәр трагедиләх те сиссәне тәрәт.

Валерий ЕГОРОВ.





# КУНҖУЛ САН-ПИЧЕSEM

**СҖТҖАНТАЛАК** Федор Павлова иксемли пултарулах парнеленё. Унан кунҗулё те аналла майланса пына темелле. Пёр вахатра пуранны сынсем унан пелтерёшне аван анланна.

«Ф. П. сыва пулна пулсан, эпё теори тата музыкана этнографи специальносёпе ланкнах ёсленё пулатам, мана сапла тума самалдрах пулатчё. — тесе сырна С. М. Максимов В. П. Воробьев патне 1931 султа. Вёсем иккешё те, вал вахатри палла музыкантсем, композиторсем, 20-мёш сулсенчи чаваш музыка искусствинче Федор Павлов вёсенчен сўлерех танине йышанна.

Ф. Павлован пултарулах биографияенче тавата тапхәр палартма пулат. Вёсенчен пёрремёшё — чи пирвайхи — халәх юррисемпе сыханна тата хай теллен ёсleme пусланн вахат (1917 сўлччен). Сак тапхартта Павлов ку енёе хайенчен маларах ёсленё юлташёсемпе учителёсен ёсёсене малалла тасна. Вал служба тивёсёсене аналла пурнасласа пырат: вёрентет, вёренекенсемпе чиркў хорёсене ертсе пырат, хай те пелёве малалла аталантарат. Шемшер яленче судьяо ёсleme пулат. Федор Павлов 1912 султа сырна «Савни» лирикәллә саввинче сёрме купаса хайен чунен сассипе танлаштарат:

Юрататан пулсасан,  
Итле — купас мён чалат:  
«Савни сутә илемшён  
Манан шухаш патранат,  
Эпё сана курсасан  
Хёвел тухнан туйнат...

Ф. Павлован музыка пултарулахён пёрремёш тапхәрё пирки сахал пеллетпёр. Чёмпёрти учительсем хатёрленен чаваш шкулёнче вёреннё сўлсемпе сыханна вал. Ун пирки сакан пек асаилу пур: «Ф. П. Павлов Чёмпёрти чаваш шкулёнче вёреннё вахатрах хора пите илемлё, ирёклён юрлаттарма пултаратчё. Каярах, юрлама вёрентекене лартсан, унти хоран тата оркестран дирижерё пулна. Ун чухнех унан даллisen, пётём келеткин илемлё, вырәнлә хусканавёсем телётеретчё. Сакә хорта юрлакансене хавхалантаратчё» («Канаш, 1929, янв., 10).

Ф. Павлован композитор пултарулахён пирвайхи тапхәрё 1912—1913 сўлсенче халәх юррисене икё сасна юрлама илемлетесине паларса тарат. Сав сўлсенче вал вокал инструментёсем валли пысак ёсёсем сырна: солистсем, хорпа оркестр вал-

ли сценасем хатёрленё («Чўк», «Вайа»). Сак ёсёсен шайё пирки калама май килмест, мёшен тесен вёсен партитурисем сыхланса юлман.

Федор Павлован пултарулахёнчи сёне тапхәр 1917 сўл хыссан пуланат. Шкул учителё тата вулас судий хайен шухашёсене сёне вайпа, хавхалануна пурнаслама пулат. 1918 султа вал хайсен вуласёнчи учительсенчен театр тата хор коллективёсем йёркелет. Вёсем валли «Судра» пьеса хатёрлет, «Ялта» пьесипе малалла ёслет, саван пекех музыка произведенийёсем вунна ытла сырат. Асанна ёсёсем, малтанхисемпе танлаштарсан, чылай каткасрах. Вёсене Ф. Павлов висё тата тавата сасна юрлакан хор валли ятарласа сырна. Сапла вал пусласа наци концерт репертуарё валли произведениеме хатёрлеме пуланн. Ку енёе халәх юррисене тене хурса ёсленё.

Унан малтанхи ёсёсене, классика музыкинчи пек тата, уйрамах, чиркў хорён йёрки майла, висё сасса тёррёс те тикёс ылмаштарса пырасине тытса тама тарайни паларат. Анчах чаваш халәх кёвви Европа стилёе яланах илемлен килёшсе тамасть. Ун чухнех Федор Павлов ют музыка йёркин тытамёсене халәх юрри сине кусарма кирлё маррине туйса илне.

Ф. Павлов сынчен сырна асаилуёсенче мари композиторё Я. А. Эшпай сўлерех асанна ыйтусем вёсемшён — икё асташан — пёрлехи пулнин палартна: «Халәх юррисене чиркўри пек юрламалла мар, хайсен килёшёвине тупмалла... 1923 султа Павлова пёрле Мускаври Плющихяри общежитире пурантамар... сакантә ёнтё халәх юррисем пирки нумай тавлашна тата каласна».

«Чентёрлё келер» юрә — Павлован сав вахатри аналла ёсёсенчен пёрни. Сакә Ватам Атәл тарәхёнчи анатри чавашсен юррисене нумай сасна юрлаттармалли тёллех. Пёр сасна юрлама пуланн юрра хор «ярса илет».

Хайен пултарулахён иккёмёш тапхәрёнче Ф. Павлов музыка, общество ёсёсене уйрамах паларса тарат. Унан авторитечё үсет, ячё сёкленет. 1919 сўлхи октябрёте Павлова уёсан халәха вёрентес ёс пайне искусствёсен инструкторёне ёсleme чёнецсё. ун хысёнах — Хусан кёнёрнин халәха вёрентес ёс пайен Чаваш секцине сак тивёсе пурнаслама. 1920

сўлхи июнь пусламашёнче вал Шупашкар уёсёнчи искусство ёсёненен сьездне ирттерет.

Наци автономине йёркеленё (1920 сўлхи июнен 24-мёшё) хыссан Ф. Павлов — Чаваш область халәха вёрентес ёс пайёнчи искусствёсен педагогика пайё сёмёнчи музыка секцийен заведующийё. Сапла унан пурнасёпе пултарулахёнче сёне — висёсёмёш тапхәр — пуланат. Хайен вай-халне организаторла тата обществалла ёсёе сыхантарат. Сак ёсрен паранса юлма юрамани пирки 1921 султа С. М. Максимов патне вал сапла сырна: «Автономиллё областра чаваш музыка енёе эпё пёччен тене пекех ёслерём, — манан инструкторсемпе вёренекенсене шута илмесен. Вёсем лайах ёслессё, халәх юррисене пустарассё, анчах пирён искусствана малалла аталантарма тарашмассё. Пирён хакла искусстван чылай ыйтавёсене аналла татса парас телёшпе майсем пите вырәнлә пулса пырассё». Тин сёс Павлован обществалла пусаравёсене пурнаса кёртме май килет. Сапла 1920 сўлхи кёркуне вал Чавашёнти пёрремёш музыка шкулне усма хутшанат, каярах — Советсен облакри пёрремёш сьездне уснә телёе чаваш наци хорён коллективне йёркелет, 1924 султанна вал — патшаләх хорё.

Сак вахатра Ф. Павлов чаваш музыка культурин ыйтавёсемпе телленрех паллашас теллеве ятарла литература телчеме пулат. «Чавашсем тата вёсен юрари тата музыкари пултарулахё» пётёмёшле ятпа пысак ёс йёркелеме шутлат. Есён планёпе палашма интереслё, халәх историйё пирки, унтан пурлахпа астән культури, музыка, йәли-йёрки, уявёсем сынчен сырса катартма ёмёлениё Ф. Павлов. Есён пёрремёш пайне чаваш юррисен тёлсёсене, содержанине, саван пекех илемлехёе эстетика енёсене кура пайланн очеркпа вёлеме шугланн. Иккёмёш пайёнче планпа килёшўллён сав-юрә йёркине, унтан музыкана таша ритмиккине, кёввине, халәхан музыка инструментёсемпе каланн кёвве, саван пекех инструментсене телчесси малти вырәнта тамалла пулна. Монографияе чаваш халәх музыка пулсанса кайнине, вал тёрёк, вырас, ытти халәхсен культурипе сыханна ыйтусене телчкенен очеркпа вёлеме палартна. Сирёммёш сўлсен пусламашёнчех саван пек пысак пелтерёшлё ыйтусе-



не пёрлештерсе тэратма тёлёмелле хэюләх кирлэ пулни. Аса илгерер, чаваш халәх музыка культуриче сакан пек маштабла төпчев ку тарана ситсе те ирттермен. Пётёмешле музыкан тюркологийен ыйтвине, Павлов апа «терексен пётёмешле минимэ» тет, музыкаведенире халэ те тапратман.

Сав сүлсенче Федор Павлован наци искусствине аталантарас тёлешпе самаях пус ватма тивнэ. Вэл йалана кенэ йеркесене сыхласа хаварма ченет. Сапах та вёсемпе сес сыхлахса тамаста. «...Чи малтан ёсе таван чёлхене, сывах лапу-тэрури ўкерчэке пуриясламалла. Ун хыссын сес тёнче искусствин пётём этемлэхлэ шухашёемлэ произведенийёсем аналмалла пулсэ. Анчах сав шая ситесси часах тата сэмләх пулмэ. «Профессиллэ чаваш хорэ тата унан наци тёлешёнчи пёлтерешнэ» (1921 сүл) статьяра вэл чаваш музыка искусствини аталаннэ сүла никамран маларах тупса палартма пултарнэ. «Чавашен юрәсәр пуэне чуна пырса тивекен наци искусствине эпэ урәх пёлместеп», — тесе сүриә вэл. Ун шучёне. «профессиллэ хор чаваш музыка лабораторийё, пулас чаваш оперин пёрремеш никёсэ пулмалла». Саван пек хор 1924 сүлта йеркеленнэ.

Вэл халәх музыка пёллөв парас ыйтусемпе тухса каланисем те саван пекех мал шухашлэ пулни. Вёсем паян та кивелмен: «Енчен те шкулсенче чаваш юррисене юрлама хәнәхтарас пулсан, сакна суралнэ музыка самани тесе шутлама май пулеччэ. Саван чухне вара пирён те хамыран музыкантсем, юрәссем, композиторсем, музыка төпчевсисем суралнэ пулеччэ». Федор Павлован халәх музыка пёллөвёсем парассиле сыхәннэ шухаш-тёллөвёсен пёлтерешне хакласа, венгр музыковечё Ласло Викар тёләнсе сапла танлаштарнэ: «чәнласах, Кодая тивёслэ программа» (Золтан Кодай — венгрсен палла, саван пекех тёнчипе чапа тухнэ педагог-музыканчэ).

Хайён музыка пултарулахёче Павлов юрәсене төрлөрен сасёем кёртет, хорпа юрламалли юрәсенче сасёем хаварт улшанса тампа пултаринне катартса параты. Самыхран, пурне те сёклентерсе яракан «Линкка-линкка» таша юрринче сакан пек меслетпе усэ курнэ.

Сак тапхәрчен чавашсен професиллэ музыкни шутне керекен произведенийсем пурте хорпа юрламалли юрәсем пулни. Төрлэ инструментсенчө усэ куракан хорсем, ситменнине тата пёр-пёр уйрам инструментпа каламалли пьесасем наци репертуарёиче пачах пулман. Анчах Павлов сирёмеш сүлсен пусламашёиче чаваш музыкни витёмлэхне, илемлэхне катартса памалли хатёрсемпе анләрах усэ курма кирли сичен шухашланнэ тата ку тёлешпе ёсleme пусланнэ. Юрә интонацисе инструментсен кёввине сыхантарса пёрлештермелли пирвайхи опытсене Павлов хайён

пултарулахён төпөр тапхәрёиче аталантарма пусланнэ.

Федор Павлов прогрессивлэ шухашлакан сын пулни, сакна чаваш музыка историйён малаллахи аталанавё те сирёплетсе панэ. Хайён композитор пултарулахёиче вэл чаваш халәх юррисен кёвёлөх Европәра суралнэ юрәсен кёввисемпе килшесе тампа пултаринне сирёплетсе панэ. Теори ёсёсене те, хай сыхакан юрәсенче те вэл хашпёр чаваш музыканчёсен сыхлах туртамне хирёс, «чаваш кёвви пилёк тоиран кана сес тампа пултараты, вёсенчен уйрәлса кайма пултараймасть» тесе сирёплетекен музыкантсене хирёс кёршет.

Сирёмеш сүлсен вёсэ — Федор Павлов пултарулахё чи сүллэ шая ситсе пунэ тапхәр. Халэ вэл композитор тата юрәс творествине сыхантарса ёсёсине сиче тимлөрөх пәхәт. Павлов төпчев ёсене малалла туса пыраты. 1929 сүлта «Чаваш кёввие» тата «Шәпаланнэ сасёем» статьясем сүраты. Вёсенче Павлов, историтата этнографни сәлкүсёсемпе анлән усэ курса, пирвайхи хут чаваш музыка культури мёнлөрөх йеркеленсе кайинне тата унан авалхи сыхәннэвёсене төпчет.

Федор Павлован сак тапхәрти музыка пултарулахёиче сөнэ пахаләх палартни чаваш патшаләх хорён шайё сүнипе те сыхәннэ. 1927 сүлтанпа хортан капелла туса хунэ. 1928 сүлта Павлов калләх сак коллективпа ёсleme пусланнэ. 1920 сүлсенче унта хутшәннэ артистсем аса илнэ тәрәх, Павлов вёсемшён чән-чән дирижер идеалэ пулнэ. Ун пирки сав вәхәтри критика акә мён сүриә: «...Тыткәна илнэ тейён, сывлама чаранса ларатпәр, хорпа пёрле юрласа яма хатёр. Аллисемпе «каласнэ» пек хора ертсе пыраты. Акә эпэ шухашпа хор унсәр мёнле юрланнине танлаштаратп. Юрә хай епле илемлэ пулсан та, унан төп шухашне хор йалтах усса парайман, чуна «ярса илеймен» пулеччэ. Төпөр енчен, Павлов дирижера хорсәр сәннатп. Капла та произведенийи содержанни сүррине анланма пулат. Хор юрланнэ чухне Павлов — унан чән-чән ертүси. Пус пирён келеткен ытти пайёсемпе епле ёслет, Ф. П. Павлов та хора хайне сапла пәхәнтараты». («Канаш. 1929, январь, 10».)

Сак тапхәрта Павлов чаваш музыкни формипе содержание (этнографни тёлешёнчөн) сөнетме тәрәшнни паларты. Павлован юрәсенче сөнэ йышши темасемпе усэ курасси маларах та пулни-ха. Уйрамах сирёмеш сүлсен вёсёсене сүриә произведенийсенче асархама пулаты сакна. Юрәсен ячёмсех сакна сирёплетсёсэ: «Сөнэ улах юрри», «Малалла утар», «Колхоз юрри», «Сөнэ юр» тата ыт. те. Павлован сөнэ юррисенче вэл вәхәтри вырәсен, ытти сәмрәк совет композиторёсен туртамё те паларты. Илемлэ майсем шыраса Павлов классиксен опычөпе те усэ курнэ. Унан произведенийёсене инструментлэ партисен пёлтерешё үсет. Павлов хай пианист пулман пулсан та, сапах та унан чылай юррисене фортепьянпа юрланнэ.

Наци юррин интонаци таврашне саплах сыхласа хаварма тәрәшнпа пулсан та, Павлов малтанхи тапхәрта хай тунэ сөнёлөксемпе төпөр хут усэ курмасты. Вэл халәх кёввине хор валли хатёрлес ёсене малалла тасаты. Унта — авторан асталәхё сүни, опычө пуявланни куэ умёнчө. Хайён произведенийёсене халәх пултарулахён коллективё валли мар, профессионалсем валли хатёрлет. Паянхи кун та вэл хәштра халәхра аван сарәлнэ «Ләпах» юрә хайён пёлтерешне сүхатман. Ф. Павлов апа чаваш музыкни хайне еврёлхне төпе хурса сөнетнэ.

Наци искусствине аталантарас тёлешпе Павлов оркестрсем валли пёрремеш произведенийсем сүрса та пысак ёс тунэ. Симфони оркестрө валли сүриә «Сарнаипа палнэ» ёсене халәх инструментчёсен кёввин интонаци тытамне малалла аталантарнэ. Вёрсе каламалли оркестран хайне еврёлхне аван туйса, «Малалла. Хёрлэ Чавашён» марш сүриә. Консерваториере вёреннэ чух Павлов музыкаллэ комедие симфониятта та сүрма шутлани палла.

Сапла, пурнәсән юлашки сүлсене чуна пултарулахё сөкленёвё уйрамах пысак пулни. Ахалтын мар ёнтё вәтәр сакәр сүлхи художник тата культура деятелё Ленинград консерваторийёиче пөлү пухма хал ситернэ. Тавракурама үстермеллине аван анланнэ вэл. Хайёнчен сирёп ыйтма хәнәхнәскер, композитор ёсёсөнчи кашни «вичкөнлөх» пәхәнтарас тесен ятарлэ пөлү илмеллине аван чухланнэ. Шел, чирпе вилём унан чечекленекен талантне татнэ.

Федор Павлов пултарулахё искусствән пёр енёпе сес паларса таман. Вэл — чаплэ драматург, поэт, актер, критик, публицист, ученай, организатор. Унсәр пуэне вэл сирёмеш сүлсен пусламашёиче област пёлтерешлэ юрст та пулни. Анчах музыка сес Федор Павлован пётём пурнәсэ тәрәх татәлми йёр хаварса пыраты, каярах вара вэл ыттисене пурне те сөнтерсе «пус» пулса тараты. Төрлэ енлэ аталаннэ музыкант вэл: ачасене вёреннэ, хора тата оркестра ертсе пунэ, оркестрта, ансамбльте сёрме купәс каланэ, халәх юррисене пултарнэ, чаваш музыкни историйёиче теорине төпчөнэ, критик та, юрәс та пулни. Самрәкрамах музыка сывахне туртәнинне туйса, апа хайён ёсэ вьрәнне йышәннэ пулсан та, мён вилчиченех «пирён хаклә искусствәнэ» (хайён пёр сүрәвёиче вэл музыка пирки сапла сүриә) пётөмпөх паранса ёсleme пултарайман. Юрә тата сёрме купәсна выляма вёрентекен учителён, «инородец»-хресчен ывәлөн сәмрәк чухнехи ёмчө — ятарлэ аслэ пөлү илессе пулни. Семинариё пётерини (1916 сүл) апа аслэ вёренү заведение вёренне кёме май панэ, анчах та сапла тума укча-тенкэ сүкки чәрмантарнэ.

Павлов хайён пурнәсёиче килешү гулайман — хёраәмсем апа пәшәрхантарнэ сес. Икё хут авланнэ вэл, иккёшөнче те — анәсәр. Юратасса вара К. Н. Эсливанована сес таран та пёр шанчәксәр туйампа юратнэ.

Унй алсырăвĕсем сұхалса пĕтти Павлован ёсне малалла туса пыракансем сұқкипе сьханный пулĕ. Вăл вилĕ хысқан документсем тĕрлĕ сьнсен аллинче пулнă, каярах вĕсен йĕрĕсем сұхалнă. Шапах сакна пула фольклор пуххи упранса юлайман. Унта 173 юрă, 1760 строфа савă пулнă. Темиçе ёсне те, сав шутра 1913 сұлта хăтерленĕ вокала симфони партитурисемпе, «Сарнайпа палнай» валли сьрнă автор партитурине те саплах пулса тухнă. Пысăках мар тиражпа пичетленĕ «Ача-пача саси» фольклор кенеки те пирĕн пата сьтĕймен.

Сĕнĕ обшестволла стройра Федор Павлов таван халăх культура тĕлĕшĕнчен сĕнелсе тарасса шаннă, саванпа та Совет власне паранса ёсленĕ. Сакна эпир вăл патшалăх учреждениёсенче тарашнă чухне те, унăн пултарулăхпа сьханный ёсĕсенче те аван сисетпĕр. Вăл — Совет власĕ сьнчен хьвнй пĕрремĕш музыка произведенийĕн авторĕ («Чухансен юрри» — 1919 сұл). Большевиксен партине хайĕн ёсри юлташёсене — С. М. Максимова, В. П. Воробьева, И. В. Васильева кура — кеме васкаман. Анчах та кеме шутланă-ши — пĕлместпĕр, ун пирки документсем сук. Тăхтаста тама сăлтавĕ те пулнă пулĕ: большевиксем интеллекцие епле «хисеплени» (1920—1921 сұлсенчи тасату вăхăтĕнче Воробьева Васильев часах партирен тухнă, Максимов вара ун чухне РКП(б) членĕнчен вăхăтлăха кандидата куçса «хăтăлса» юлнă). Шупашкарти музыкантсене мăшкăллани ун куç умĕнчех пулса иртнĕ. Сĕнĕ влас умĕнче нимĕнпе те айăпа кемеенкерсене мĕншĕн саплах хур кăтарма тивнĕ эппин? Чиркĕ хорĕнче ёсленĕ пулнă иккен лешсем. Сакă та Ф. Павлован «куçне усма пулăшнă». 1921 сұлта сұлĕрех асаннă сăлтава пула пĕртен-пĕр музыка шкулĕнчи В. П. Воробьева С. Ф. Иванова ёсрен хăтарнă тата арестленĕ. Вĕсем, сахал укса ёслесе иленсем тата сĕмье савăрнăскерсем. ЧКран хайсене учётран кăларма, ёслесе ирĕк нама йитнă (саканшăн Иванов тĕн пĕлĕвĕнчен те туннă). Павлов сав вăхăтра Чăваш область халăха вĕрентес ёсĕн пайĕнче музыка секцине ертсе пынă, вĕрену завлениёсенче ёсленĕ. Темиçе сұл каялла чиркĕ хорĕнче хай те вай хунăскер, ёсĕр юлма пултарасса анланнă. Шапах сав кунсене Павлов уйрам сьнсен пианинисемпе роялĕсене туртса илесси пирки лару иртнĕ. Музыка инструменчĕсене реквизицилесе шкулсемпе клубсене панă.

Патшалăх музыкантсен пусарăвĕсене практикăлла мерăсемпе малалла пулăшса пырате текен шухăшран — пурнăса кеме пултарайман ёметсенчен Федор Павлов майĕпен хăтăлса пырат. 1921 сұлта вăл наци хорне тивĕслĕ шайра сьхласа хăварас йĕтăва татса парасса шанса пурăнать. «Шел те. — сьрате вăл хăсатра. — чăваш хорĕ суркунне ниçта та концертсемпе тухма сурĕмен. Сакан сăлтавĕ юрăсене укса-тенкĕне пулăшса тăманнипе сьханный тесен те

юрать. Иккĕмĕш сұл тўлевсёр юрласĕ. Йăлăхтарса сьтерчĕ». Сакан хысқан та пулин кăштах пулăшасса шанни кăлăхах пулнă. Тепĕр сұлталакран Павлов концертсемпе тухса сурĕссине тата преподаватель ёсне пăрхатъ те суда таврăнатъ. Каырахапа вăл сакна саплах анлантаратъ; «Ёсĕн сахал тўлени тата педагогика ёсĕнче калама сук пысăк вай хума тивни мана хаман музыка ёсне тишкерсе ёнĕпе пусланă ёсе малалла тăсма чăрмантарчĕ. Саванпа та эпĕ хама кирлĕ чухлĕ укса-тенкĕ ёслесе илме май паракан пĕр уйрам должносра сĕс ёсleme шутларам. Сак должносра эпĕ музыка-педагогика ёсĕшĕн тўлекен уксаран таватъ хут пысăкрах илсе тама пултаратъ». Саканпа вăл, паллах, хайĕн музыка ёсне тивĕслипе хакламаннине хирĕс пулинне кăтарташнă пулнă, хайне каялла чĕнессе, малалла ёсleme йĕтасса, пулăшасса шаннă... Анчах чĕнесе илмен. Хор 1923 сұлта Чăвашене Мусавра кăтартамалла пулса тухнă чухне тепĕр хут сұталса илнĕ те сунсе ларнă. (Сұлталакран апа В. П. Воробьев музыка шкулĕнче сĕнĕрен йĕркелесе янă).

1924 сұлта Анна Ивановна Гонсина юрăсă рабфакран вĕренсе тухнă, малалла музыка ёсне вĕренме ёметленекен сăмрăк сьнпа Павлов каласинче илтнĕ. Павлов апа уккелешсе тенĕ пек сапла каласа хуçĕ: «Высă вилес кирсен — вĕренĕр».

Музыкант чунĕнче пуханса пынă кăмăлсарлăх тата кўрену туйамĕ унăн сĕнĕ юррисемпе хорĕсенче пачах та палăрман. Вĕсенче халăх юррипе сьханный оптимистла тĕнчекурăм, сĕкленулĕх, «агитпоэзирен те пăрăнса юлман вăл. Анчах Павлован 1927—1928 сұлсенче сьрнă литература фельетонёсене вара сĕнĕ бюрократин сатиралла йăли-йĕркисем электричество зарячĕ пек хутрансиртен сăрханса тухасĕ, пĕр енчен вĕсем Зошенкăна аса илтересĕ.

«Слушай, хасатсенче халĕ учрежденисенче тасату пыни сьнчен сьрасĕ. Пĕр учрежденирен виçĕ сьнна тасатса кăларнă. Миçе сьн ёсĕр тăрса юлнă? — йĕтатъ «Задачăсем» фельетон персонажĕ.

— Виçĕн, — хуравлатъ тепри.  
— Сук сав. Вĕсенчен пĕри те ёсĕр тăрса юлма: пурте урах учрежденисене вырнăснă».

Ялта та савнашкăл тăрлавсăр лару-тару хуçаланатъ.

— Петĕр, ялсоветла вьлăпăр-и?  
— Эпĕ пĕлместĕн.

— Мĕнле пĕлместĕн? Лар сакăнта. Ку сĕтелу пултăр. Эпĕ сан патне пынă пек пулăп. Эпĕ кашни сăмах каламассеренех эсĕ: ыран кил, тесе лар».

Нумаях пулмасть сĕс-ха революциллĕ пролетари искусствине сунса танинчен тĕлли-палли те юлма. Усăсăр шаннине тата вай хунине анланма пуçланипе пулĕ сакă. 1928 сұлта сьрнă «Сьрмари юрă» статья сак идеясене кăтартаса паракан ёс пек курăнма пултаратъ. Апа культура идеологĕсем тўрех асăрханă, ырми-канми критикемелли сăлтав туннă.

Дирижер пулса ёслесси патне каялла таврăнма май пулсассăн Пав-

лов хайне нумаях укĕтлеме паян. Сапла тума апа тахсанхи юлташĕ, музыка шкулне тата ун сўмени Патшалăх хорне ертсе пырассине хай сине илнĕ Степан Максимов сĕннĕ. В. П. Воробьева хирĕскелени те чарса тама пултарайман вĕсене. Воробьев вара сак самантра, паллах, хайне тĕп ёсрен пăрса хăварнă туйнă. Ку ёсе судра та пăхса тухнă, анчах вăл икĕ дирижертан нихăшне те тивĕстереймен. Телес, иккĕшĕ те наци искусствĕшĕн ёсleme тарашни пĕрлештернĕ вĕсене, саванпа та творчествăра пĕр-пĕринпе тачă сьханса ёслесси татълман. Сăмах май, сакан хысқан Павлов Ленинграда вĕренме тухса каятъ — текех нихсан та таврăнмасть.

1931 сұлхи сұлла Павлов, йывăр чирлĕскер сипленме тухса каяс умĕн Иван Васильевич Васильев юрăспа унăн арăмĕн суртĕнче темиçе кăс ирттернĕ. Нумаях пурăнаймассине туйса, вăл хайĕн пурнăсĕ пирки пĕтĕмлетўсем тунă тейĕн. Каырахапа Васильев сапла аса илнĕ: «Федор Павлович пире хайĕн анланулă пурнăсĕнчи событисем сьнчен йăлтах каласа кăтартрĕ. Унăн сĕмье пурнăсĕ анманнине пĕлеттĕмĕр эпир. Аса илсе каласа панă май Федор Павлович хытă хумханчĕ. Вăл пирĕн умра чунĕнче ку таранччен пуханса пынă пĕтĕм хуйхи-суйхи, нумай сұл хушши апа творчествăра нимĕн сьнчен шутламасăр пĕтĕм чунтан паранса вай хума чăрмантарнă хуйхă-суйхи-не усса парасшăн пулнă пек туйăнчĕ. Савна май унăн куçенчен пĕр чаранмасăр куçулĕ шăпартатрĕ».

Ирĕксĕрех сапла шухăшлас килет: енчен те Павлов хайĕн чирне сĕнтернĕ пулсан, 30-мĕш сўлсенче, Чăвашьнчи чи палла музыкантсенчен ытларахăшне мĕншĕн те пулин репрессилĕ, хăшпĕрисем савна пула вăхăт ситичченех пурнăсран уйрăлнă чухне унăн шăпи мĕнлĕрех кирсе тухатĕ-ши? Сав сўлсенче музыкантсене айăпакан сăлтавсем апа та тўрремĕнх пурса тивнĕ пулĕчĕс, мĕншĕн тесен вăл халăх умĕнче нумай тата усĕн каласнă.

Анчах ку тĕлĕшше Федор Павлова сапах та урахла шăпа пўрнĕ, сăмрăкла вилни апа, тен, сав тапхартин синкерлĕхрен хăтарса хăварнă. Чăваш искусствин историйĕнче унăн ятне никам та таса мар алăсемпе параламан, унăн пултарулăх мĕнпур йывăр тапхартин сьнсене савăтарнă, халĕ те хайĕн пахалăхне, пĕлтерĕшне сұхатман.

Михаил КОНДРАТЬЕВ.





## Вёлле хурчэ

Вёлле хурчэ, ытән хурт,  
Мөншён эсэ нэрлатән!  
Сарә чечек тәрринче  
Савәрәнса сүретби!

Сарә чечек тәрринче  
Пыллә карас терән-мм!  
Шанса каяс илемне  
Сүтә сывләм терән-мм!

Ах, шухәшәм, шухәшәм!  
Мөншён эсэ пәтранән!  
Сарә хитре хөрешән  
Мөншён аша сунтарән!

Сарә хөрән илемне  
Хөвел сүтти төтән-мм!  
Вёлле хурчэ, ытән хурт,  
Шав нэрлататы, савәрнаты —

Ман ашра та савән пек  
Төрлө шухәш пәтранәт,  
Хитре сарә хөрешән  
Самрәк аша сунтараты...

[1910].

## Тәпачә юрри

Ял,  
Ял,  
Тәпачә-тәп,  
Тәпачә-тәп,  
Тәпачә-тәп,  
Тәпачә-тәп,  
Тәпачә-тәп.

Ир те пулат, каз те пулат,  
Авән иксен, пура тулат,  
Налук пама тырә пулат,  
Налук варсан, Канаш пулат,  
Канаш пуйсан, тем те тухат,  
Вәл та пулат, ку та пулат,  
Хура халәх ыра курат,  
Сук сын валли пурте пулат —  
Пәтәлти-пәтәлти,  
Пәтәлти-пәтәлти,  
Пәтти-патти,  
Пәтти-пат.  
Пәт-пат,  
Пәт-пат,  
Ух!

1922.

## Йәсәрка

Кутсәр-пуссәр сия-тәман  
Савра сил пек савәрәнса  
Тәнче тәрәх кустараты,  
Арсури пек ахәрсә,  
Пин шәпәрпа шәлнә пек,  
Шурә юра вәстерсе  
Сил улат те шәхәрәт.  
Сәрпе уйәх хушиниче  
Вәри сәлен пек ярәнса,  
Суркуннехи авәрти  
Пәрлә шыв пек пәтранса,  
Хулән тискер пәлөт чупаты.  
Курәнми уйәх сүттипе,  
Вут та кавар хәмә пек.

15 стр.

Юр сирпәнни паләрәт.  
Сәвар усма-сывлама  
Нимле май сук: юр кәрөт,  
Вәрсе, сурса лартнә пек,  
Ку с лупаши питәрнет  
Шәнса кайнә ал-ура,  
Вәпәр карчәк тытнә пек,  
Хытса каят, тапранмасть.  
Темән ывәтса ярас пек:  
Силә вөрет уласа.  
Вәй чавәхса ситтипе,  
Пәлми пулса сүран сым  
Кайса үкет керт сине.  
Сав вәхәтра йәсәрка  
Шыв хөрринчи патака  
Хәйәр хыса кайнә пек,  
Сынна пытарса каят...  
Уй варриниче пәр сүна  
Пырать путса, чүхенсе,  
Лаши тәрәх тар юхат,  
Тарпа хутәш шыв юхат.  
Лаши ывәнни паллах —  
Хулән сөмсө керт сичне  
Аран пырать хашлатса,  
Тәләп сүхи тәрәтнә  
Ларса пырать хусийә.  
Юрә юрлать, кәшкәрәт.  
Сил-тәманпа ятлашат.  
Чәпәрккапа лашине  
Тиверткелет хушәран.  
«— Ой-ой урлә кәсрәмәр та  
Сарә тулә пуссипе,  
Вәрман вәтәр тухрәмәр та  
Вөрене сүлси сүттипе,  
Хәта килие кәтөмәр те  
Хәта пу сукши сүттипе...»  
Тесе юрлать кәшкәрсә.  
«— Манән мөншөн кулянс  
Матур лаша пур сичне.  
Сил-йәсәрка пулсан та  
Савәх киле ситәпәр...  
Эй, халә, атте лашин!  
Аяр-аяр-аяра!»  
Кам чәмери хушиә-ши  
Тәман вәтәр сүреме  
Уй варриниче ку сынна!  
Ситменнине, сүрсәр халь..  
Ырра сисмен пулө вәл,  
Усал сывләш астарса  
Хәваласа кәларнә пуль  
Уйра сүл-йәр сук сәрте  
Аташтарса сүретме.  
Унтан шәнтса вәлерме..  
Кутсәр-пуссәр сил-тәман  
Тәнче тәрәх кустараты.  
Пин шәпәрпа шәлнә пек,  
Шурә юра вәстерсе  
Сил улат те шәхәрәт.  
Пәр-пәриниче хутшәнса  
Хулән пәлөт савәрәнаты.  
Курәнми уйәх сүттипе,  
Вут та кавар хәмә пек,  
Юр сирпәнни паләрәт...

\*\*\*

Аслә уя тухрәм ула йәтәпа,  
Ятти вәшле—кайәксене тытмәшкәи,  
Вәрман вәтәр тухсан. вәшле сүхалчә —  
Ахәр, кайәк хысән чупса кайрә пуль.

Ачаранпа ял хуттиниче үснеччә,  
Чәрем паттәр—хура уйра төрмешме,  
Хула еине үхсан, чәре үлшәнчә —  
Ахәр, хула сәткен юна сәпрә пуль.

Хула сәткен юна вәтәр сәпнәран  
Манән сәмах сана пүлөм пулмә-ши!  
Эсә манән сәваа тытса вуласан,  
Санән ялти кәмәл күтсе каймә-ши!

Ви с кәтеслә кәсле тытса каләттәм.  
Күтгерме мар—майлә кәвә шырттәм,  
Тур пиләклә хәрсем чәнсе тухәттәм,  
Сан кәмәлшән вәй пусласа ярттәм.

Анчах сәвә хуса сәвә қалама —  
Уснә чүхнөх чура — хәсан вөрениң!  
Умма сиксе тухса вәйра ташлама  
Есә ваннә шәмшак—дәстан пултәр ку!

Тарпа-шурпа аләм-ура хытнәран  
Хура уйшән сәвә хума халәм сук —  
Хура яла кәрсен, чәрем ыраты  
Самрәк яшә әмри унта путнәран.

Пәчжкенне үснә пылчәк әшәнче  
Сукпа нуша ялан пулнә юлташсем,  
Пуянпала куштан йытти айәнче  
Усалпа ыра кунсем — тәвансем.

Самрәк кунсем — ялта путса пурәнни  
Төтәм сәтсан кулса хәснә евәрлә  
Айван пуспа хәм вәйәма пәтерни—  
Мәскән хала сәмбрет ун сәрәмә.

1920—1921.

## Звукам залетной любви

Пр. Игнатьевой

Звуким залетного счастья,  
Звуким залетной любви!  
Вмиг пролетели вы  
И вмиг улетите!

Но, звуки!  
Вас сердце не пустит!  
Мой путь одиноч.  
Не встречу я в людях  
Любви и страданья.  
Так буду ли грустью томиться,  
Буду ль тоскою страдать —  
Вы в моем сердце проснетесь,  
И, давши мне прошлого счастье,  
В сладостный гимн сольетесь!  
Теперь же вы, звуки,  
Летите на волю скорей!  
Но только оставьте  
Мне светлые муки  
Для тихой молитвы о ней...

1910—1911.





Федор Павлов тата Лидия Фадеева-Павлова юлтайшессеми пёрле. Хусан. 1922.